

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94(44)

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-16-1>

Шморгул О.О.

<https://orcid.org/0000-0002-1077-7011>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ МОДЕРНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ФРАНЦУЗЬКИЙ ДОСВІД (ЧАСТИНА 2)

Стаття присвячена дослідженню ролі історичної традиції та національної пам'яті у формуванні модерних типів етнонаціональної ідентичності та механізмів консолідації громадян на етапі становлення французької держави сучасного типу. В цьому зв'язку проаналізовано різноманітні версії французької історії у предствників історичних та історіографічних шкіл, що і в наш час взаємно конкурують за статус творців загальноновизнаного тлумачення важливих історичних подій.

З'ясовано, що послідовно патріотична мотивація, завдяки якій забезпечуються формування та реалізація інноваційного потенціалу народу й соціальна активність в цього орієнтованого на подолання будь-яких кризових викликів креативного ядра нації, постає лише шляхом максимального змістовного синтезу наявних традицій французької історії. Зокрема ефективною є політична пам'ять і забезпечується завдяки тому, що символи, традиції та історичні пам'ятки, які позитивно впливають на динаміку національно-патріотичних мотивацій та почуттів, неминуче (і часто цілком свідомо) наповнюються якісно новими смислами та цінностями, на основі яких формуються вже модерні уявлення щодо сумлінного виконання свого національного обов'язку, самовідданості і навіть жертвності у служінні вищим ідеалам Батьківщини.

Доведено цілковиту неспроможність неоліберальної та ліворадикальної критики теорії та практики голлізму, консервативні елементи якого, зокрема апелювання до героїчного минулого, зовсім не схожі як виявам середньовічної архаїки, так і мало не неонацистським політичним уподобанням. Навпаки, типологічна подібність бонапартизму та голлізму обумовлена якраз їхньою здатністю до ефективного протистояння однаково руйнівним для національної держави реакційній та революційній версіям екстремізму.

Відтак, розкрито виняткову активність використання історичної пам'яті задля формування власної традиціоналістської та авторитарної харизми (у їхньому взаємозв'язку) творцем і першим президентом П'ятої республіки Ш. де Голлем в процесі його протистояння антинаціональним провокаціям ультрарівого та ультралівого гатунку.

Ключові слова: історична пам'ять Франції, патріотична мотивація, голлізм як авторитаризм, безпека етнотрансформації.

Авторитарний вимір демократії

Традиціоналістське бачення досліджуваної проблематики цілком виправдане ще й тому, що жодна ліберальна колегіально-парламентська (навіть електронна) форма сучасної демократії ніколи не зможе повністю позбавитись необхідності

встановлення одноосібних режимів авторитарного типу, які з необхідністю виникатимуть допоки буде існувати людство (навіть незалежно від того чи буде національний лідер офіційно обіймати посаду глави виконавчої влади або взагалі якусь офіційну посаду). Тому проблема персонального лідерства, що була сформульована починаючи від найдавніших часів в творах Платона, Фукідіда, Ксенофонта, Полібія, Цицерона, Цезаря, а також у Стародавній Індії – знаменита Артхашастра, в Китаї – «Трактати» авторів, відомих під псевдонімами Сунь-цзи та У-цзи, і надалі буде зберігати свою актуальність у якості «вічної теми».

Причина цього полягає в тому, що знаменита марксова теза «філософи тільки по-різному пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його» дійсно має важливе раціональне зерно. Йдеться про суспільну практику як найбільш об'єктивний критерій істини. Адже в межах діалектики абсолютної та відносної істини абсолютне знання є лише ідеалом, принципово недосяжним об'єктом, до якого прагне людська думка, ніколи його не досягаючи, а реальна істина насправді завжди відносна. З цього закономірно випливає висновок про принципову марність усіх спроб отримати цілковито вичерпну інформацію щодо будь-якого об'єкту аналізу. Причому очевидно, що подібна установка на визнання відносності істини або її принципової неповноти, набуває особливої актуальності за ситуації часового цейтноту, в умовах стрімкого наростання кризових явищ, яким потрібно ефективно протистояти.

Тому не дивно, що за стрімкого наростання ознак катастрофізму з будь-яких причин такі, здавалося б, беззаперечно позитивні якості, як ретельність, поміркованість, прискіпливість, готовність до компромісів, притаманні професійній (у позитивному веберівському сенсі) бюрократії, діяльність якої заснована на максимальній регламентації суспільного життя, а також готовності до неухильного виконання інструкцій, настанов і тим більше законів (що за М. Вебером є показником так званої раціональної харизми), втрачають свою привабливість.

Навпаки, у «буремні часи» навіть із професійними та дисциплінованими «керівниками», «уповноваженими», «начальниками», «завідувачами», «урядовцями», «посадовцями», «головами», «чиновниками», що «перебувають при виконанні», «діють згідно інструкції», «на основі особливих розпоряджень», «відповідно обійманій посаді», «спираючись на принцип колективної відповідальності» тощо відбувається дивовижна метаморфоза. Знання та навички, що довго дозволяли сумлінно працювати, мірою наростання небезпеки раптом обертаються на нерішучість, конформізм, безініціативність, потяг до перестраховки, пристосуванство, інерційність, зашореність, зацикленість на звичному, перевіреному і навіть догматизм.

Справа в тім, що «бездоганне виконання посадових обов'язків» передбачає найретельніший збір основної і додаткової інформації, детальне пропрацювання варіантів, створення «дорожньої карти». Але це стає не можливо зробити тоді,

коли в житті нації і держави неминуче настає «точка неповернення». І тому зволікання, відкладання «прийняття остаточного рішення» з метою «вивчення ситуації», отримання «всієї повноти картини» стає не тільки недоцільним, а й, унаслідок нереальності подібного прагнення, вкрай небезпечним.

Сказане, зокрема, стосується лідерів парламентських фракцій, які виступають як функціонери, що за висловом того-таки М. Вебера стають професійними керівниками «партійної машини» та постійно шукають компромісів або навіть, за приказкою «коли відповідають всі – насправді не відповідає ніхто», наполегливо прагнуть уникати будь-якої персональної відповідальності (що вкрай негативно оцінював Ш. де Голль, критикуючи те, що він називав «системою партійного феодалізму»).

От же, за умови загрозливої невизначеності і розгубленості пересічного загалу і, водночас, невідкладності рішучих дій, спрямованих на зміну оперативної обстановки на свою користь, емоційно-вольовий вимір людської діяльності завжди залишатиметься надзвичайно важливим, а інколи й справді доленосним. Як і базована на великому життєвому досвіді інтуїція. Саме тому справжній лідер зобов'язаний відчувати момент насування небезпеки і «взявши на себе повноту відповідальності», перейти до «безкомпромісних дій», цим самим спонукавши до неї загаль, який за визначенням є «болотом», що коливається, довго не наважуючись на підтримку радикально налаштованої меншості.

І це цілком зрозуміло, адже в той час коли старі інститути та форми соціальної організації вже повністю вичерпали свій креативний потенціал, стали історично безперспективними, а нагально потрібні нововведення, все ще перебуваючи у стадії становлення, не запрацювали на повну силу, не будучи в змозі продемонструвати свою очевидну ефективність, завжди посилюється небезпека провалу реалізації радикальних перетворень через появу невпевненості у вірності обраного курсу.

Крім усього іншого, під час подібної докорінної перебудови наявного державного чи геополітичного устрою – фактично запровадження нового суспільного ладу – справді відбувається послаблення всіх ланок чинної соціальної структури, так би мовити, її гранична аморфізація, без чого неможлива імплантація в традиційну соціальну структуру елементів з якісно новими властивостями (згадаймо, що літак найбільш вразливий на злеті, коли він ще практично не здатен маневрувати). А це реально збільшує небезпеку повної втрати керованості ситуацією.

Вже не кажучи про те, що, як незаперечно свідчить історія, звичні, «перевірені часом» форми суспільного життя в силу інерційності масової свідомості та впливу антиреформаторської пропаганди, можуть майже до останнього справляти враження невичерпаності свого позитивного потенціалу.

Звідсіля і традиційні заклики типу: «головне не нашкодь!», «краще – ворог гарного», «обережність – мати мудрості», «тихіше їдеш – далі будеш»,

«береженого бог береже» тощо. Тим більше, що за ситуації докорінних перетворень або тектонічних зрушень завжди існує реальна небезпека того, що наявних ресурсів для того, щоб «переломити» ситуацію на свою користь справді не вистачить, надто за часового цейтноту, дефіциту інформації, коли на тлі стрімкого наростання катастрофічних явищ будь-якого штибу доводиться діяти максимально оперативно за непряояснених обставин. Чим власне й обумовлена нерішучість, сподівання загалу перечекаати «важкі часи», накопичити сили, а то й дочекатись доки ситуація «розсмокчеться» сама собою. Адже будь-якій людині нелегко наважитись на ризик втратити навіть те останнє, що ще залишається (зокрема й власне життя). І саме в такі моменти, паразитуючи на неминучих складнощах перехідного періоду, нерідко підводить голову реакція, якій нема чого втрачати, позаяк у випадку успішних радикальних перетворень ці сили назавжди зійдуть з історичної арени.

Особливо сказане стосується часових відтинків, що отримали назву «переломні моменти історії» (згадаймо, шекспірівське «розірвався ланцюг часу»), коли масштаб змін уже не вичерпується глибокою реконструкцією або масштабною реформою, а вимагає докорінного реструктурування соціальних реалій, або, за словами видатного економіста та політичного мислителя Й. Шумпетера, «творчого руйнування» ворожих соціальному поступові «застиглих» (А. Тойнбі) стадіально-цивілізаційних формацій.

Усе це ще з більшою необхідністю вимагає якостей, протилежних тим, що більш-менш ефективні за «безхмарних часів». Ідеться про здатність реального, а не формального, лідера до рішучих безкомпромісних дій, часто за непередбачених обставин, керування реалізацією мегапроекту за умови недостатньої прогнозованості подальшого перебігу подій, що звичайно неможливо без ініціативи, а то й самовідданості своїх якомога численніших *сوراتників*.

В такі моменти особливо важливим є вміння нав'язати загалові свою політичну волю і зламати політичну волю своїх супротивників; у разі потреби не плисти за течією подій, а діяти на їхнє випередження, можливо навіть всупереч усталеній суспільній думці і, знов-таки, завдяки своїй безпрецедентній продуктивній ініціативі розвертати масові настрої на свою користь.

Саме тому особливого значення набуває так би мовити позитивна демонстративність – вміння «не ховатись за чужими спинами», «не розчинятись у натовпі», а під гаслом «роби як я!» концентрувати увагу на собі; власним прикладом доводити можливість досягнення того, що здається неможливим. Саме в такі моменти як ніколи нагальною стає саме мобілізаційна здатність керівника бути справжнім керманичем – кермувати, спрямовувати корабель, який ще за античних часів, з подачі першого автора ідеї цивілізаційного циклізму історика Полібія, став символом держави – і водночас гуртувати, консолідувати, надихати, переконуючи у своїй правоті не тільки своїх прихильників, а й тих, хто коливається.

Стає зрозумілим і знамените визначення Е. Ренана, сформульоване у вже цитованій праці «Що таке нація?»: «нація – це щоденний плебісцит». Ідеться про те, що законно обраний президент або навіть претендент на статус національного диктатора, зобов'язаний в очах народу постійно підтверджувати своє, насамперед моральне, право на статус глави держави (дослівно слово «президент» походить від латинського «praesidens» – «той, хто посідає попереду, очолює»).

За таких обставин, коли працює гасло «зволікання смерті подібне!», необхідне вміння перехопити ініціативу, зненацька завдати випереджувального удару, нав'язати свою волю. Зрозуміло, що все це вимагає від справжніх новаторів максимального напруження духовних і фізичних сил, а отже межа між воєнними та цивільними діями за такої неминуче надзвичайної ситуації максимально стирається. Перефразувавши відомий вислів К. Клаузевіца, в даному випадку можна сказати, що «політика – це війна, що ведеться переважно мирними засобами».

Більше того, рефлексивність як така, тобто загострена раціональність із її постійним прагненням вирахувати доцільність дії, шанси на успіх в режимі пасивного споглядання, чи навпаки екзальтована емоційність, яка розпалюючись, малює не тільки реальні, а й уявні небезпеки, лише шкодять реальній справі, так чи інакше паралізуючи індивідуальну та колективну волю. Тут якраз працює знамените наполеонівське «Головне встряти!». *Адж е, як це не парадоксально, част о-густ о нехай невірні, але гранично рішучі й безкомпромісні дії, спільні зусилля, навіть якщо вони базують ся на хибному виборі напрямку руху, помилковому баченні виходу зі скрут ного ст ановища, дають ь більш позит ивний ефект і є більш продукт ивними, аніж зволікання з мет ою «прояснит и сит уацію», «зорієнт уват ись», перечекат и в обороні задля кращої підгот овки до майбут ніх важ ливих ви-пробувань або, навіть ь, прост о дочекат ись «кращих часів».*

Це саме той випадок, коли краще зайвий раз помилитись, аніж пасивно очікувати та вичікувати сприятливіших умов, продовжуючи зволікати. Адже чим швидше буде пройдено ту частину хибного шляху, яка дозволить усвідомити свою помилку, тим більше шансів вчасно переконатись, скорегувати або навіть вже свідомо обрати принципово новий, вже вірний курс.

Також за браком достовірної інформації, в режимі «розвідки боем», в подібному випадку стає можливим отримати якісно нові факти та ефективно перегрупувати сили відповідно до більш адекватного розуміння реалій. Також важко переоцінити саму можливість набути в процесі ви-пробувань нових навичок пошукової активності, перевірити на практиці ефективність попередньо набутого досвіду та знань, нарешті «не застояться», «не перегоріти», зберегти драйв (згадаймо пушкінське «есть упоение в бою / у бездны самой на краю!»). Важливе значення має і те, що в даному випадку йдеться про своєрідний тренінг на здатність до виживання у складних умовах,

тобто «загартуватись в борні», підвищити свою готовність до супротиву в усіх сенсах цього слова.

Понад те: якщо продовжувати використовувати аналогії з воєнними діями – саме подібна рішуча наступальна стратегія дозволяє досягти ефекту несподіваності, дезорієнтувати супротивника стосовно своїх істинних намірів та масштабу своїх наступальних «сил та засобів» (тут позитивного характеру набуває відомий вислів «у страху очі великі»), а також, завдяки максимальній оперативності «задушити у зародку» будь-яку небезпеку, не давши їй розповсюдитись, паралізувати твою волю до супротиву, «розгорнутись на повну силу».

Звідси й заклики йти, не озираючись назад під гаслами «пан або пропав», «ризик – благородна справа», «сім раз не помирати, а одного не оминати», «дорогу здолає той, хто йде», «хто, якщо не ми?» тощо. Сенс такої наступальної стратегії блискуче передано строфою одного з талановитих поетів «хрущовської відлиги» О. Твардовського:

«Не хожен путь,
И не прост подъем.
Но будь ты большим иль малым,
А только – вперед
За бегущим днем,
Как за огненным валом.
За ним, за ним –
Не тебе одному
Бедой грозит передышка –
За валом огня.

И плотней к нему. Сробел и отстал – крышка!».

Показово, що автор характеризує потребу у рішучості та безкомпромісності у будь-якій кративній поведінці за допомогою воєнної символіки. І це не випадково, адже йдеться про ті універсальні хаарктеристики людської природи, які мають бути задіяні у кризових ситуаціях. Ось чому подібна модель поведінки рівною мірою є оптимальною як за безпосередньо воєнних дій, так і політичної боротьби, стану епідемії (зокрема пандемії того-таки коронавірусу), економічної кризи чи екологічної катастрофи, і навіть творчого дерзання за умов протидії з боку завжди інерційного загалу. Все це гарно передається змістом українського дієслова «звитяга».

Одним словом, «перестрибнути прірву у два стрибки» справді неможливо. *А т ому попри всі міфи т а пост т от аліт арні забобони щодо архаїчност і т ак званої персоналізованої влади, одноосібні форми правління знову і знову будут ь відт ворюват ись в націях, які ще не вт рат или здат ност і чинит и опір будь-яким формам мародерст ва т а компрадорст ва, а понят тя «вожд ь», «національний лідер», «корманич», «провідник», «моральний авт ориг ет », «духовний наст авник» і навіть «провісник», мат имут ь цілком позит ивні*

конот акції. Як актуальним залишатиметься і прихід за надзвичайних ситуацій на зміну формальному лідерові «за посадою» лідера неформального «за покликанням» і навіть покликом [1; 2].

Важливо зазначити, що про все описане вище не стомлювався повторювати у своїх працях та промовах сам Ш. де Голль. Подібно до видатного консерватора Р. Шатобріана та свого кумира, автора книги «Неволя і велич солдата» А. де Віні, він писав про те, що за надзвичайної ситуації стирається межа між мирним та воєнним часом, політиком та воїном (а в наш «гібридний» час – межа між буденним та надзвичайним перебігом подій). У своїй власній книзі, яку можна назвати його «кредо», французький політичний геній високо оцінює здатність лідера, постійно балансує на «вістрі бритви», не дати себе скинути з почесного п'єдесталу «рятівника нації» за жодних обставин! Французькою мовою цей вислів звучить як здатність перебувати «на кінчику шпаги». Саме такою є символічна назва книги Ш. де Голля – «*À la pointe de l'épée*» – одночасно пов'язана не просто з ідеалізацією середньовічного *рицарства*, а з ідеалом честі та *лицарського* служіння Батьківщині часів національних революцій XIX ст. Саме за доби Романтизму, на основі звертання до історичної пам'яті, часто відбувалась стилізація нових світоглядних орієнтирів під так зване Нове середньовіччя.

Так, у главі «Про характер» цієї книги напередодні катастрофи Другої світової війни, Ш. де Голль – «рятівник Вітчизни», що невдовзі очолить організацію «Вільна Франція», що поставить за мету перемогу над нацизмом, писав: «Труднощі притягують людину сильного характеру, оскільки саме долаючи їх вона реалізує себе. ... Вона шукає в тому, що з нею відбувається, у важких завданнях, терпку радість відповідальності. ... Прагнення і надії спрямовуються на неї як залізо на магніт. У кризових ситуаціях прямують саме за нею. Саме вона бере тягар у свої руки. ... Своєю чергою, довіра підлеглих піднімає людину з характером. ... Їй платять повагою за те, що вона надає впевненості» [3, с. 72-73]. Всім своїм життям Ш. де Голль підтвердив свою особисту відповідність цьому образу «людини характеру».

Отже, в даному випадку йдеться зовсім не про заклик повертатись до начебто середньовічного монархізму, а про місію особливого типу «кризового менеджера», а фактично авторитарного лідера. Такий у повному сенсі «діяч» (у соціології термін «актор» вживається з наголосом на першому складі), як зазначалось вище, спирається насамперед на *природно-правову легітимність*, яка докорінно відрізняється від офіційної статусної легальності, що забезпечується за допомогою формально-демократичних виборчих практик. Тобто йдеться про взаємний кумулятивний ефект, який повинен виникати з одного боку від усвідомлення найбільш авторитетним політиком, національним лідером повного єднання і підтримки з боку народу, а з іншого – від відчуття громадянами здатності очільника влади вирішувати надскладні завдання державотворення.

До речі, саме в такому сенсі термін «монархія» вживався ще за доби Античності, від доби якої, як зазначалось, в історичній пам'яті ведеться відлік існування французької держави: «монархія» має давньогрецьке походження і нерозривно пов'язана з ідеєю прямої демократії, тобто тимчасової передачі суверенітету національному лідерові через механізм загального волевиявлення. Грецьке поняття «αρχία», як і римське «imregium», означає могутність спільноти, яка передається народом полісному «стратегові-автократору» або римському консулу» [4, с. 60-63].

Саме з цього приводу видатний правознавець та політолог К. Шмітт цілком у деголлівському дусі та суголосно французькій традиції національного авторитаризму зазначав: «*Легіт имна монархія* є не вид монархії, а один із випадків легітимності» [5, с. 161]. Він же справедливо підкреслював докорінну відмінність монархії як феодальної форми державного правління від імперської одноосібної диктатури у римському сенсі цього слова, позаяк імператор (цезар) або монарх – це насамперед не посада, а рівень легітимності правителя: «Бонапартистська імператорська влада була першим і найбільш яскравим прикладом чистого цезаризму, тобто цезаризму, відокремленого від королівської влади та королівської корони. Тому вона була імператорською владою в зовсім іншому значенні вислову “імператорська влада”, аніж те, що вкладало в нього християнське Середньовіччя» [6, с. 41].

За т акого підходу майж е синонімічні понят т я неомонархізм, бонапарт изм, голлізм, означають ь не ант идемократ ичну форму влади, а авт орит арний реж им мобілізаційно-інноваційного т ипу, здат ний провест и радикальні ант икризові реформи, в процесі яких сувереніт ет вож дя т а очолованої ним спільнот и на деякий час ст ають ь т от ож ними, завдяки чому й реалізуєт ься народовладдя: «...Монархія, безумовно, є правління, яке дає найбільші відмінності найбільшій кількості людей, ...у якій людина відрізняється не як уповноваж ена особа, а як част ка суверена» [7, с. 145].

Отже очевидно, що за ситуації не просто поглиблення світової економічної кризи, а руйнування дотеперішнього світового порядку, каталізатором чого стала нинішня пандемія, інформація про яку вже нагадує зведення з театру воєнних дій, гранично актуалізується проблема формування політичних еліт, відродження національних лідерів, які мають риси авторитарності у виключно позитивному сенсі цього слова. Адже за влучним афоризмом Ш. де Голля «нічого великого не зробиш без великих людей».

Пам'ять як каталізатор життєвого пориву

Запропонований аналіз двох типів державного управління, формального та неформального політичного лідерства, безпосереднім чином стосується теми даного дослідження. Адже вище сформульовані висновки цілком корелюються з творчими пошуками А. Бергсона, який був не тільки видатним французьким представником «філософії життя», зокрема розробником особливої концепції творчого інтуїтивізму, а одночасно й оригінальним фундатором моделі

формування модерної національної ідентичності, що справила вплив на Ш. де Голля, якого з А. Бергсоном пов'язували спільні погляди і дружні стосунки (філософ не тільки став лауреатом Нобелівської премії, а й відомим суспільним діячем, першим президентом Комісії Ліги націй з інтелектуального співробітництва (майбутня ЮНЕСКО).

Одночасно важливе місце в творчості А. Бергсона відведено феноменові пам'яті як форми ефективної національної мобілізації. У працях «Творча еволюція», «Матерія і пам'ять», «Тривалість та одночасність», «До теорії Ейнштейна» мислитель, аналізуючи специфіку системної організації, особливості якої, на його думку, споріднені у біологічній природі та соціумі, відводить велике місце у механізмах соціальної адаптації та оптимізації саме національній пам'яті про героїчне минуле, що завжди постає основою творення героїчного сучасного в ім'я майбутнього.

Так, за А. Бергсоном будь-яке суспільство може підтримувати свій гомеостаз лише за умови збалансування, навіть синтезу базових властивостей: *відт ворення* яке є домінантним за умов «*закрит ого суспільст ва*», та *перет ворення* або трансформації, що стає визначальною у режимі «*відкрит ого суспільст ва*» (за термінологією автора відповідно йдеться про «*т иск*» та «*прагнення*»). «Що стосується обох крайніх меж, то вони являють теоретичний інтерес; насправді вони майже ніколи не досягаються. Розглянемо..., самі по собі, тиск та прагнення. Першому внутрішньо притаманне відтворення суспільства, яке тяжіє лише до самозбереження. Почуттям, що характеризує свідомість цієї сукупності чистих, в ідеалі повністю виконаних обов'язків, було почуття індивідуального та соціального благополуччя, близьке до того, що супроводжує нормальне функціонування життя. Воно б скоріше походило на задоволення, аніж на радість. В моралі прагнення, навпаки, неявно присутнє почуття прогресу. Емоція... руху вперед, ентузіазм, завдяки якому ця мораль спочатку приймається деякими, а потім поширюється світом. «Прогрес» і «рух вперед», утім, тут не відрізняється від самого ентузіазму» [8, с. 53] (автор цього дослідження буде свою політологічну концепцію на аналогічних засадах [9, с. 337-350]).

Відповідниками подібного функціонування у стані несталості рівноваги за А. Бергсоном є два типи політичного світогляду – «*ст ат ична*» та «*динамічна релігія*», які своєю чергою концептуально обґрунтовують два типи особливої моралі, що існує на засадах «*буденної*» та «*героїчної ет ики*». Перша дуже схожа на веберівську раціональну харизму та панує за стану впевненості у завтрашньому дні, передбачаючи суцільну регламентацію суспільного життя, так би мовити «розкладеного по полицях». Такого роду мотивація вимагає від кожного індивіда беззаперечного виконання законів, наказів, постанов. інструкцій, що існують переважно у нормативному вигляді (зароджується вона як тотемістична або фетишистська форма міфології з її параноїдальною ритуальністю, неухильним слідуванням приписам та догматам, зацикленістю на

фатальній визначеності подій, а також людськими жертвоприношеннями з метою відкупитись від можливої кари).

Друга, відповідно, виникає внаслідок потреби термінової зміни дійсного «стану речей», як неадекватного «вимогам поточного моменту». Подібний тип розвитку якраз завжди відбувається за умов принципової невизначеності людського життя, тобто в умовах інформаційного дефіциту. Справді, «людина – єдина істота, чия діяльність має непевний характер, яка сумнівається та коливається, яка створює проекти, сподіваючись і страхаючись зазнати поразки. Це єдина істота, яка відчуває себе підвладною хворобі і крім того, єдина істота, яка окрім того знає, що повинна померти» [8, с. 220]. І саме тому за умов граничної невизначеності пересічна людина схильна до пошуку авторитету, інтуїції та могутності якого можна довіритись у важких випробуваннях, і за яким готова йти «у вогонь і воду»: «У волі буває свій геній, як він буває і у думки, а геній кидає виклик будь-якому передбаченню» [8, с. 299].

Максимальному забезпеченню дуалістичних функцій самоорганізації відповідають і певні моральні мотивації людей. «Мораль, таким чином, включає дві відмінні частини... В першій обов'язок являє собою тиск... щоб зберігати устрій цілого, тиск, запрограмований в кожному з нас системою звичок, які йдуть, так би мовити, назустріч цьому обов'язку. Це механізм, кожна деталь якого є звичка... В другій частині також є обов'язок..., але обов'язок тут є сила прагнення, пориву, того самого пориву, який призвів до виникнення людського роду» [8, с. 58].

У другому випадку має місце відсутність будь-якої заданості та нормативності суспільного життя, припиняють працювати усталені норми, традиції і навіть звички, що вимагає максимальної згуртованості спільноти перед обличчям спільних загроз. Саме завдяки цій консолідації і стає можливим творче надзусилля, що його Бергсон визначає як «життєвий порив» (*élan vital*) (у міфологічних витоках динамічна релігія виявляється у магічних практиках емоційного вживання в навколишню реальність та персоніфікації богів і культурних героїв, до яких апелює людина, як до покровителів і захисників спільноти, фактично ідеалізованих лідерів.)

Причому якщо статична релігія базується на утилітаризмі та індивідуалізмі, етика героїчна передбачає реалізацію саме почуття альтруїстичного обов'язку, що за А. Бергсоном якраз формується на засадах кантівського категоричного імперативу, згідно з яким до іншого потрібно ставитись як до мети, а не засобу, та відповідає описові веберівської авторитарної харизматичності. Ця остання актуалізується за умов стрімкого загострення будь-якої кризи, апелює до емоційно інтуїтивних властивостей людини та культу волі., реалізуючи зовсім не тиранічні нахили, а «відданість, самозречення, дух самопожертви, милосердя», подібна установка світоглядно спирається на патріотизм, який у своїй найбільш досконалій формі затвердився за часів романтичного національного революційного піднесення XIX століття: «Якщо великі нації

могли міцно скластись у Новий час, то це тому, що примус – сила, що зв'язує, діє ззовні та згори... поступилась місцем принципів єднання, яке йде з глибини... Цим принципом, єдиним здатним нейтралізувати тенденцію до розпаду, є патріотизм..., що є одночасно воєнною та мирною чеснотою, який може злегка прикрашатись містиккою і не домішує до своєї релігії будь-якого розрахунку, який охоплює велику країну і піднімає націю, який привертає до себе все найкраще в душах, нарешті який повільно, благоговійно формувався разом зі спогадами та надіями, з поезією та любов'ю, будь-яким виявом моральної краси в суспільстві» [8, с. 300].

А. Бергсон не вірить у здатність демократії з її суто формальним проголошенням прав і свобод зупинити вкорінене в людське існування насильство. «Два джерела моралі та релігії» його остання книга, над якою важко хворим він працював багато років, виходить з друку у 1932 р., тобто напередодні приходу до влади нацизму в Германії. У цьому цьому творі, що безумовно справив великий вплив на молодого Ш. де Голля, мислитель фактично передрікає наступну світову війну. (Під час Другої світової війни, коли окупанти дозволили А. Бергсону не проходити обов'язкової для євреїв процедури регулярної реєстрації, він відповів відмовою. Причому помер мислитель в окупованому нацистами Парижі від запалення легень, застудившись саме у черзі в комендатуру).

Знов-таки, Ш. де Голль солідарний із А. Бергсоном у тому, що конфліктність людства нерозривно пов'язана з самою соціальністю, а сучасна історія є історією боротьби між націями. *А тому героїчна етика цілеспрямованого еліт ою і лідером колект ивного надзусилля завжди залишат имет ься на часі. Що цілком підт вердж ує глобальна криза, яка, на ж аль, ст рімко нарост ає в сучасному вж е «пост індуст ріальному» світ і.*

У своїх дослідженнях А. Бергсон також доходить висновку, що основні характеристики людської природи скрізь однакові, позаяк не залежать від рівня економічного та технологічного розвитку. В історичному часі вони фактично носять «наскрізний характер», завжди залишаючись у глибинних витоках людського життя, незалежно від досягнутого рівня прогресу. А це в умовах переходу від режиму статичності до динаміки («життєвого пориву») різко актуалізує потребу у звертанні до історичного прецеденту. Адже за таких умов своєрідність історичної пам'яті полягає у здатності нащадків, звертаючись до минулого, знаходити духовний відгук на це минуле країни у власному внутрішньому світі; що своєю чергою стає можливими внаслідок збереження крізь віки спільних ментальних рис зі своїми видатними предками: «Великі моральні особистості, що залишили спадок в історії, простягають одна одній руку через віки... разом вони утворюють божественний град, куди запрошують нас увійти. Ми не можемо чути їхні голоси виразно, але клич, тим не менше, кинутий, і щось відповідає йому в глибині нашої душі. З реального суспільства, в якому ми перебуваємо, ми подумки переносимось у суспільство ідеальне; до

нього підноситься наша шана, коли ми схилиємось перед людською гідністю в собі...» [8, с. 71].

Цікаво, що попри традиціоналізм звертання до витоків (згадаймо поняття «вічного повернення» у Ф. Ніцше), подібний культ минулого зовсім не тотожний реакційності з її вимогою консервації наявного стану речей «на вічні часи». Навпаки він є неодмінною умовою креативності та інноваційності етносів, націй та держав, які за вічними законами самоорганізації спираються на минуле не тільки у статичному, а й динамічному баченні світу.

Цілісне бачення минулого як індикатор поступального руху у майбутнє

Вище було показано, що одним із дуже важливих аспектів деконсолідаційної діяльності будь-якої, і тим більше тоталітарної, тиранії є неодмінна фальсифікація національної історії та деформація національної пам'яті. Наслідком подібного мозаїчного заідеологізованого бачення свого минулого та хибного розуміння ментальних традицій є неминуче відставання у суспільно-економічному розвитку, про що зокрема свідчить історія боротьби за українську державність, у ході якої антагоністичні версії власної національної історії набували (і нерідко набувають сьогодні) відверто ідеологізованого забарвлення; що своєю чергою породжувало затяту конфліктність консервативних та прогресистських політичних сил, тим самим сприяючи поразці національно-визвольних змагань. Яким же чином Франції, суспільній думці якої, як було показано вище, також значною мірою притаманна подібна взаємна конкурентність трактувань свого минулого, попри численні ультраревольюційні та реакційні кризи, вдалось уникнути потрапляння в стан Руїни, притаманний українській історії?

Самий факт існування нинішньої Франції як однієї з найпотужніших держав сучасної Європи, котрій усе ж таки вдавалось успішно проходити через горнило всіх важких випробувань, ставши зокрема однією з держав-переможців у двох світових війнах, є яскравим свідченням того, що негативні, вкрай несприятливі історичні обставини наразі не змогли переломити конструктивних трендів французького державотворення. І в цьому плані вельми показово, що версії національної історії практично в усіх історичних школах Франції, попри всі вияви ідеологізованої одномірності, назагал тяжіють до синтезу глибинної та оперативної пам'яті, конструктивного балансу між спогадами та домислами, свідомим і неусвідомлюваним, розумінням і уявою як у трактуванні свого минулого, так і прогнозуванні майбутнього.

Невипадково прискіпливіший погляд на описані вище версії історичної пам'яті Франції свідчить про те, що історичні підходи, кожен із яких до певної міри претендує на монополізм у розумінні національного минулого та сучасного, насправді зовсім не такі однобічні, як здається на перший погляд. Радше тут має місце своєрідна позитивна непослідовність, яка свідчить про виразне концептуальне тяжіння найбільш видатних представників кожної з відомих національних історичних шкіл та – ширше – основних напрямів

суспільної думки до більш глибокого та багатовимірного бачення історичної картини минулого, аніж той, що декларується в загальному вигляді на основі певної ідеологічної заангажованості.

Зокрема, щодо історичного традиціоналізму, то його найвідоміші представники (Ж.-Ж. Руссо, Ж. Мішле, Е. Ренан, А. де Токвіль) явно налаштовані на переосмислення французької історії з погляду визнання важливості сучасних демократичних інститутів та норм соціального буття, які не мають прямих аналогів у минулому, а породжені новітніми формами патріотизму, своєрідного етичного соціалізму і навіть просвітницького антиклерикалізму, емансипації та фемінізму. Ці цивілізаційні цінності більшою мірою притаманні скоріше саме добі модерну (особливо у формі соціального романтизму), а не глибокій традиції і навіть культу минулого, до якого постійно апелюють вищезгадані французькі історики та суспільствознавці. Особливо показова в цьому плані творчість Ж. Мішле. Як уже зазначалось, у творах цього видатного історика та мислителя звеличення історичної традиції та ментальних чеснот французького народу поєднуються з відверто просвітницьким трактуванням цих чеснот (надто – у книзі під недвозначною назвою «Народ») [10].

Утім, наукова цінність концепцій найбільш видатних представників більш пізньої школи «Аннали», витоки котрої знаходимо якраз у народницькій версії історії, не в останню чергу обумовлена тим, що вони також ніколи не зациклювались на апології минулого як єдиного мотиватора подій сучасності. Навпаки традиція часто оцінюється французькими дослідниками у гомеостатичному контексті, як пошук механізмів забезпечення сталості структур різноманітних історичних утворень, їхньої здатності адекватно відповідати на «Виклики» історії (ідея таких «Виклику – Відповіді» належить А. Тойнбі). Тобто згадана сталість оцінюється передовсім як здатність до самоорганізації етносів, держав і навіть локально-цивілізаційних комплексів.

Зокрема, серед основних дослідницьких підходів заслуговує на увагу концепція «серіальної» або «кількісної» історії, методологічні засади якої в межах проблематики школи «Аннали» розробляв П. Шоно, очоливши у 1966 р. дослідницький центр «квантитативної історії» в університеті міста Кан у США, а у 1970 р. ставши професором знаменитого паризького університету Сорбонна та активним співробітником журналу «Аннали». Цей фахівець-історик спробував підвести багатоманіття розрізнених історичних фактів під спільний типологічний знаменник однорідності за допомогою об'єднання історичних даних у часові серії, причому зробити це на основі порівняльних одиниць із рівних проміжків часу на тривалому часовому відтинкові.

Прагнучи підкреслити значення системного підходу до вивчення всесвітньої історії, П. Шоно заявляв, що історія не може бути гідна назви науки, якщо вона не буде «серіальною» (а ще один представник цієї ж школи Е. Ле Руа Ладюрі

навіть стверджував, що історик майбутнього так чи так буде програмістом або взагалі не буде істориком).

Нарешті зазначимо, що і Ф. Бродель поділяв погляди Ж.-П. Сартра, згідно з якими час виступає як діалектичний: з одного боку, він є подовженням минулого і детермінує сучасне, з іншого – люди творять свій час, наповнюють його смислом згідно зі своїм образом майбутнього. Саме тому слідом за цим видатним представником екзистенціалізму у своїй праці «Що таке Франція?» Бродель акцентує увагу на незавершеності історичного часу, говорить про «час у стадії реалізації». Також в його концепції ідеться про різноманітні часові ритми: час довгостроковий або такий, що рухається повільно, ілюзорний час або той, що настає зненацька чи пульсує у рваному ритмі, і навіть про вибуховий час або час, що чекає.

Причому очевидно, що всі ці часові виміри так чи інакше фіксуються в історичній пам'яті у процесі того, як сучасне неперервно стає минулим, а майбутнє переходить у сучасне. Отже, «Бродель не редукував свої історичні дослідження лише до “часу великої тривалості”. Темпоральна діалектика Броделя являє собою не єдине і звичайний плин, подібно до щоденного часу хронік та періодичності традиційної історії, а взаємодію багатоманіття історичних часів» [11, с. 137].

Нарешті, підкреслюючи принципову здатність історичної науки створювати прогностичні моделі для конкретних дій людських спільнот, основоположник школи «Анналів» М. Блок своїм методологічним постулатом обрав заклик «зрозуміти сучасне за допомогою минулого» і водночас «зрозуміти минуле за допомогою сучасного», зазначаючи, що в цьому вимірі історія має умовний спосіб [12, с. 15-30].

Анлогічно згідно соціалістичної традиції в її трактуванні Ж. Жоресом, яка ідеологічно близька як до ліберального просвітницького раціоналізму, так і до солідаризму як своєрідного етичного (католицького) соціалізму еволюційного зразка. Попри, здавалося б, незаперечно марксистські погляди цього видатного політика та суспільного діяча, саме йому належать знамениті слова «революція – варварський засіб прогресу». Більше того, у надзвичайно цікавій праці «Ідеалізм в історії» той самий Ж. Жорес звертається до найдавніших витоків праісторії людства, коли, власне, формувалася соціальна природа людини, котра на думку дослідника полягає в ще недостатньо усвідомлюваному ідеалі гуманізму як нерозривної єдності права і справедливості, становлення яких і складає суть еволюції людської історії. Тобто, за цим ідеологом соціалістичного суспільства, не «економічний базис», а неперервний процес духовного вдосконалення на основі того, що з подачі К. Юнга отримало назву архетипу людського буття, фактично і визначає не тільки рівень розвитку людства, а й детермінує ті самі базисні особливості економічного способу виробництва.

Окрім того, що подібне бачення практично суперечить марксовому матеріалістичному розумінню історії переважно в його радянській догматичній

версії, воно явно корелює з антипрогресистським культом минулого Ж.-Ж. Руссо та цілком вписується не тільки в класично еволюціоністське бачення всесвітньої історії як історії становлення ментальності у духовній сфері, а й цілком співзвучне поглядам на історію як процес довготривалої спадкової передачі найдавніших звичаїв та стереотипів соціального буття, що здійснюється за допомогою насамперед історичної пам'яті (який сповідують класики тієї самої французької школи «Анналів»). У відомій промові з відверто полемічною стосовно марксизму назвою «Ідеалізм в історії» Жорес зазначав: «Людство має апіорну ідею справедливості і права ще до того, як воно влаштувало, так чи інакше, своє економічне життя і воно прагне до цього апіорного, неперевіреного досвідом ідеалу, удосконалюючись і розвиваючись; діяльність людства залежить не від автоматичної та механічної зміни способу виробництва, а перебуває під впливом того самого ідеалу, що смутно відчувається та усвідомлюється. Тож ідея є принципом руху та діяльності; інтелектуальні погляди не залежать від економічних фактів; навпаки, економічні факти втілюють дедалі більшою мірою в дійсне життя та історію ідеал людства» [13]. Отже, комуністи не випадково звинувачували Ж. Жореса в еkleктиці у трактуванні так званих рушійних сил історії, хоча насправді в даному випадку радше йдеться про прагнення більш всеосяжного розуміння логіки історії.

Характерним є і приклад відомого історика Ж. Лефевра, який був редактором журналу «Історичні аннали французької революції» («Annales historiques de la Revolution francaise»), що за своїми концептуальними засадами фактично виступав антагоністом школи «Анналів». Цей дослідник сповідував погляди, дуже близькі до марксизму, зокрема він був незмінним головою «Робесп'єрівського товариства». Ця неформальна організація об'єднувала істориків, що високо оцінювали значення якобінства у Французькій революції. Крім того, в методологічному плані Ж. Лефевр належав до прихильників «історії знизу», тобто максимальної емпіричності та фактографічності історичного аналізу. Водночас, це не завадило йому співпрацювати з М. Блоком, Л. Февром та Ф. Броделем. Більше того, в статті «Синтез в історії» своїх відомих «Роздумів про історію» цей фахівець «марксистського віросповідання» говорить про започатковану «співцем минулого» А. де Токвілем традицію вищого синтезу: прагнення до максимальної деталізації історичної реальності та одночасного узагальнення накопичених відомостей, яка, на його думку, притаманна і творчості М. Блока. Зокрема не поділяючи висновків класика «Анналів» щодо домінантного впливу феодалізму на сучасну Францію, Ж. Лефевр також визнає, що завдяки фундаментальній праці М. Блока «Феодальне суспільство» певний вплив французького феодалізму на сучасність можна вважати доведеним. Тим самим цим відомим методологом історії до певної міри визнається принаймні часткова ефективність концептуальних засад, на яких базуються «Аннали» [14, р. 88-89].

Можна погодитись, що М. Блокові справді вдалось уникнути модернізації старовини, до якої нерідко вдаються історики традиціоналістського спрямування. Так, в підрозділі «Національності» глави «Рух у напрямку відновлення держав: національні революції» другого тому «Феодального суспільства» він писав: «Національне почуття будувалося на складніших елементах: спільності мови, традиції, історичних спогадах, більш або менш осмислених; на відчутті спільної долі, яку окреслювали політичні рамки, визначені досить випадково, але кожна з яких загалом відповідала глибоким і вже давнім спорідненостям. Усе це створив не патріотизм. Але протягом цієї другої феодальної доби, що характеризувалася водночас потребою гуртуватися в більш широкі спільноти, яку відчували люди, й більш виразним усвідомленням самого себе, що так чи так формувалося в суспільстві, ці латентні реальності нарешті почали виявляти себе експліцитно й цим своєю чергою створювати реальності нові. ...Епоха, глибинну історію якої ми намагаємося вивести на поверхню, існувала не лише для того, щоб утворювати держави. Вона існувала й для того, щоби дати кожному батьківщину, якій судилося пережити ще чимало крутих поворотів історії. Положення важливе для нашого дослідження» [15].

Тобто в даному випадку історик зовсім не отожднює менталітет середньовічної доби з модерним патріотизмом, а лише пише про те, що в старовину закладались основи етнічної культури, на які знанчно пізніше в процесі свого формування спиралась модерна націоідентичність у формі сповіданого романтиками патріотизму.

Якщо ж говорити про ліберальне акцентування на сучасному, що, мовляв, якісно відрізняється від усього попереднього минулого, то, відповідно, й тут також часто спостерігається лише декларована послідовність реалізації ідеологічного погляду на всесвітню та національну історію. Безпосередні спадкоємці ключової ідеї суспільного прогресу Ж.-А. Кондорсе з ліберального табору філософів історії, які вважають, що саме індустріальний спосіб виробництва є вищою формою заперечення недорозвиненого архаїчного минулого, дивовижним чином продовжують залишатись в інтелектуальному полоні у цього минулого. Йдеться про таких видатних французів, як соціаліст-утопісти А. Сен-Сімон і Ш. Фур'є, основоположник теоретичної соціології О. Конт, а також відомих істориків та політологів – Ш.-Л. Монтеск'є, Ф. Гізо, Б. Констана.

У першому випадку, попри офіційне відлучення Ш. Фур'є від католицької церкви та явно єретичні ідеї А. де Сен-Сімона щодо «нового християнства» обидва (рівно ж і О. Конт) явно перебували під впливом солідаристських та корпоративних ідей соціального вчення католицької церкви (фаланстери Ш. Фур'є значно ближчі до комун солідаристів, аніж до організацій робітничого робітників). Більше того, О. Конт дотримувався явно бонапартистських поглядів, вважаючи що в процесі масштабних реформ по суті

стадіального характеру авторитаризм націоналістичного взірця значно ефективніший за парламентський устрій. Нарешті, Ш.-Л. Монтеस्क'є, Б. Константа та Ф. Гізо, яких зазвичай зараховують до класичних лібералів, цілком у дусі Першої французької конституції стоять на позиціях конституційного монархізму, за якого монарх має очолювати виконавчу владу.

Тому не дивно, що пізніше явно не вписується в антиконсервативну доктрину навіть велика частина діяльності французьких комуністів – попри їхню ж зятату антидеголлівську доктрину. *Навпаки, активна участь в деголлівському русі «Вільна Франція» свідчить про те, що на той час потужна комуністична партія сповідувала цілком націоналістичні переконання.*

Нарешті, у натхненника консерваторів Ж. Бодена концепція свого роду авторитарного монархізму вже аж ніяк не зводиться до звичайної апології традиційного монархічного абсолютизму. Видатний політичний мислитель застерігає стосовно того, що тиран (а за Ж. Боденом тиранія може бути і груповою, тобто олігархічною), вдаючись до популізму, може узурпувати владу [16, с. 196]. Що ж до так званої зневаги до представницьких форм політичного врядування, то вона є не чим іншим, як розвитком боденівського розуміння ґрунтованого на природному праві суверенітету як основи ефективної фактично національної диктатури, без якої неможливо гідно протистояти озброєній тиранії, що узурпувала владу [16, с. 187]. Невипадково на початку VIII розділу його знаменитої праці «Шість книг про республіку» суверенітет трактується як «абсолютна і постійна республіканська влада, яку латиняни іменують «велич» [17].

Ж. Боден також цілком слушно попереджає, що колегіальні форми правління неефективні за режиму надзвичайного стану. Саме йому належить крилатий вислів про те, що кораблем, який від часів Античності став уособленням держави, не можуть управляти одночасно три капітани (від себе додає – надто під час бурі) [16, с. 249]. Разом із тим, мислитель не тільки робить великі поступки на користь конституційної монархії, а й визнає право народу скинути злочинну владу, що втратила довіру громадян! [16, с. 192].

Також, якщо говорити про традиції трактування монархізму у консервативному напрямі французької політичної думки, на які спирався і де Ш. де Голль, то насамперед ідеться про романтичну історіософію, започатковану французами Ж. де Местром, Р. Шатобріаном, Ф. Гізо (які пов'язували із монархізмом ідеал честі і служіння), а згодом продовжених Ш. Пегі, Ш. Моррасом, М. Барресом. Як зазначалось вище, у їхній інтерпретації поняття монархізму починає трактуватися як визначення не просто *одноосібної* або *одноособової*, а, скоріше, *одноособист* існої влади.

За модерних часів подібне уявлення про своєрідне «успадкування» влади від тих, хто творив цю державу, за допомогою символічного акту прийняття лідером своєї високої місії – виконання не просто посадових обов'язків, а морального обов'язку самовідданості – пов'язане з поняттями «народна

монархія», або «король (імператор) французів», «король-громадянин» і передбачає описане вище певне самоототожнення реального глави держави з усією державою-нацією. Звідсіля і цілком «президенталістське» визначення Ж. де Местром монархії «як централізованої аристократії» (тут потрібно згадати і його програмну працю з вельми показовою назвою «Щодо народного суверенітету. Анти-контракт соціальний»).

Також максимально наближена до моделі президенталізму ідея виборної монархії Р. Шатобріана, який у книзі «Монархія згідно Хартії» прагне на ґрунті націоналізму синтезувати консерватизм і лібералізм, виступаючи однаково проти тиранічних виявів бонапартизму й продажності та наживи Директорії і Липневої монархії Луї Філіппа. Причому в обох випадках проголошується культ воїна, служіння (а не служби), який разом із монархізмом, що трактується як культ честі, що розвививав у книзі «Неволя і велич солдата» А. де Віньї.

Невипадково і те, що у французькій суспільній думці існують концепції, які відверто тяжіють до інтегративності декількох напрямів історії та соціології. Така полісистемність (що подекуди межує з еkleктичністю) притаманна творам одного з основоположників французького анархізму П.-Ж. Прудона, який закликав до єдності порядку та хаосу в суспільному житті, і творця теорії анархо-синдикалізму Ж. Сореля із його дивовижним сплавом консерватизму та радикалізму.

Підсумовуючи слід зазначити, що актуальність виявлення тенденції до цілісного бачення національної історії обумовлена ще й тим, що під значним впливом ідей французької історичної та політичної науки перебували як видатні представники українського державницько-консервативного націоналізму – В. Липинський, М. Сціборський, Д. Донцов, Ю. Липа, Л. Ребет, так і не менш відомі історики з протилежного дослідницького та політичного табору – українські соціалісти-народники М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Леся Українка, В. Старосольський, В. Винниченко.

Якщо українські консерватори спирались на традиції французького монархічного консерватизму, то українські ідеологи своєрідного «етичного соціалізму» сповідували не стільки марксизм, скільки *принципи руссоїзму, а згодом ідеї, розвинуті і французькими соціалістами-амі-ут-опіст-амі, а також їх послідовниками – представниками так званої культу урно-іст оричної школи, конт івського позит ивізму та французького солідаризму*. Саме на цих засадах українські народники пропагували громадівство як форму національного єднання.

Загалом, як і у французькому випадку, представники кожної з українських історичних шкіл створили елітарну та народницьку версії рушійних сил української історії, кожна з яких пов'язана з особливим трактуванням історичної пам'яті.

Але, як свідчить проведений аналіз, попри всю концептуальну відмінність між монархістом Ш. Моррасом, консерватором Г. Лебоном, соціалістом-

утопістом А. Сен-Симоном (ідеї якого лежали в основі реформ Наполеона III), основоположником соціології О. Контом (який одночасно з солідаризмом сповідував бонапартизм), соціальним католиком і традиціоналістом Е. Дюркгеймом, відомими теоретиками французького солідаризму Л. Буржуа, А. Жідом і Ш. Рістом, кожним з цих видатних соціальних мислителів були розроблені багато в чому типологічно споріднені концепції реформування суспільного ладу, спираючі на які мало великий позитивний ефект у варіанті того ж голлізму, і сьогодні, на тлі безуспішних спроб подолати світову економічну кризу, залишається актуальними як для України, так і самої Франції.

Якщо ж говорити про історію української держави, то, на відміну від Франції, яка, попри всі негативні історичні обставини, зберегла і посилила свою державність, в Україні за часів національно-визвольної революції 1917-1922 рр., не в останню чергу саме через непримиренність народницького соціалізму та гетьманського монархізму, так і не спрацювала жодна з вищезгаданих концепцій національної консолідації. Адже саме конфлікт між цими двома взаємно антагоністичними, національно-консервативною та соціалістично-прогресистською, ідеологіями та відповідними тлумаченнями української історії, багато в чому унеможливив порозуміння між Центральною Радою (пізніше Директорією) і Гетьманом П. Скоропадським, що, зрештою, посприяло поразці української національної революції та втраті проголошеної державності.

Це тим більш прикро, що, враховуючи досвід Франції, можна стверджувати: між народівським соціалізмом та ідеями авторитарного гетьманату безсумнівно існує системний зв'язок, обумовлений, описаними вище, базовими засадами національної консолідації як основного каталізатора соціально-економічного, політичного і духовного розвитку держави. Причому, більшою чи меншою мірою, ця взаємозалежність зафіксована у концепціях, з одного боку, «націократії» М. Сціборського, «класократії» В. Липинського, а з іншого – «національного солідаризму» Й. Бойдуника, «громадівства» та «етичного, християнського соціалізму» М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Франка, а також «колектократії» або «конкордизму» В. Винниченка та «комунітаризму» М. Бердяєва [16].

Окрім того, лише враховуючи цю спорідненість між консервативним та демократичним крилом української історіографії можливо зрозуміти особливості української історії у всесвітньо - історичному контексті та вірно інтерпретувати зміст національної пам'яті та національну ідентичність українських громадян різного етнічного походження.

Історична пам'ять Франції: минуле як прообраз майбутнього

Отже стає зрозуміло, що адекватна інтерпретація історичної пам'яті справді дозволяє забезпечити ефективне використання традиції для задіяння в сучасності колективної цілеспрямованої активності громадян, спрямованої на

досягнення значущих стратегічних цілей у майбутньому. Але це можливо лише у випадку, якщо довготривалі та короткочасові тренди національної історії осмислюються як такі, що взаємодоповнюються таким чином, що нові історіософські смисли свідомо сполучаються зі стародавньою символікою. Подібне формування уявлення про стародавнє коріння насправді нових механізмів державотворення багато в чому дозволяє, спираючись на національну пам'ять, зберегти сучасникам впевненість у власних силах уже в нових історичних умовах, полегшити процес адаптації до незвичних обставин соціального буття.

І в цьому сенсі приклад Франції, історія якої носила гранично нелінійний характер, є особливо показовим. Адже саме у цій країні існує чи не найбільша в світі кількість історичних пам'ятників та пам'яток порівняно з іншими державами світу. Причому артефакти як революційно-республіканської, так і реставраційно-монархічної символіки з легкістю уживаються і, головне, працюють на створення позитивного образу держави, формування її національного дискурсу (що саме по собі є рідкісним явищем) [19].

Якщо ж говорити про об'єктивний вимір історичної пам'яті, то спираючись на численні фундаментальні дослідження французьких та іноземних істориків, потрібно визнати, що на перших етапах демонтажу реакційної новобудови убудочного капіталізму та здійснення низки спрямованих на захист прав робочої сили необхідних реформ Французька революція була явищем всесвітньо-історичного масштабу. Причому на її висхідному етапі (коли, повторюю, було зроблено багато позитивного) прибічники Ж-Ж. Руссо аж ніяк не поступались у патріотизмі консервативним мислителям.

Згадаймо перші рядки знаменитої Марсельези, пісні батальйону марсельських революційних повстанців, яка стала гімном національних революцій епохи «Весни народів», що прокотились Європою наприкінці 40-х років XIX ст. Вона починаються словами «Повставайте, сини Вітчизни / прийшов день слави!». Відповідно, шостий куплет тексту можна перекласти наступним чином: «Священна любов батьківщини / Не дай схибити руці помсти» («Amour sacré de la Patrie, / Conduis, soutiens nos bras vengeurs»). Тому не повинно дивувати, що Марсельеза і по сьогодні є гімном Французької республіки.

До речі, цікаво, що той-таки Ж. д'Естен у розділі «Символи» своєї книги «Влада і життя» (1988) уже в статусі экс-президента навіть розповідає цікаву історію про те, як отримавши нотний оригінал Марсельези і будучи знавцем музики, він з'ясував, що гімн Франції повинен був виконуватись у значно повільнішому, аніж це відбувається в наш час, темпі урочистого хоралу. Виходячи з цього Ж. д'Естен навіть намагався змінити своїм президентським розпорядженням офіційне виконання Марсельези, щоб надати звучанню гімну більшої розміреності. Але був вимушений визнати, що в історичній пам'яті французів ця мелодія вже була пов'язана з буремними подіями всіх подальших

після написання музики композитором Р. де Лілем воєнних катастроф і перемог, унаслідок чого мелодія Марсельєзи й набула ритму військового маршу, де звучить «заклик до зброї». Що зрештою спонукало ліберально та пацифістські налаштованого президента відмовитись від своїх експериментів на ниві зміни колективних стереотипів: «Безсумнівно Марсельєза зазвучала для французів більш урочисто, більш яскраво і красиво. Але це була б не їхня Марсельєза» [20, с. 255].

Ось чому жодним чином не можна погодитись із оцінкою відомого французького історика І. Тена, який у тритомному «Походженні сучасної Франції» фактично оголошував Велику французьку революцію міфом, ототожнюючи її з якобінським терором. Аналогічно Ж. де Местр у «Роздумах щодо французької революції» навіть називає це епохальне явище «карою за гріхи». Насправді якщо й говорити про гріхи, то зовсім не повсталого народу (як вважав цей консерватор, котрий поступово перетворився на справжнього реакціонера, що «консультував» царський уряд стосовно придушення європейських революційних рухів), а лихварської квазі-аристократії [21]. По суті, цю ж традицію приписування всіх кривавих наслідків якобінського терору спробам докорінної зміни суспільного ладу без урахування руйнівного впливу об'єднаних зовнішньої та внутрішньої контрреволюції, уже в ХХ ст. продовжив відомий дослідник – критик комуністичної ідеології Ф. Фюре [22].

Також потрібно визнати й те, що знаменита Паризька комуна насправді мала небагато спільного з образом історично першої форми диктатури пролетаріату, змальованим К. Марксом та В. Леніним. Вона започаткувала – хоч і не змогла довести до завершення – багато корисного з погляду ідеалів не просто демократичної, а й соціальної республіки. Причому в знаменитому тексті «Інтернаціоналу», написаному саме за часів Комуни, вже чітко фіксується спрямованість протесту саме проти паразитарного лихварського капіталу: «Мерзенні в своєму самолюбванні / Царі копалень і залізниць / чи робили щонебудь інше, / окрім пограбування праці? / В грошових сейфах цієї банди / знаходиться створене нею». («Hideux dans leur apotheose, Le rois de la mine et du rail / Ont-ils jamias fait autre chose / Que devaliser le travail? / Dans les coffres-forts de la bande / Ce qu'il a cree s'est fondu»).

Якщо ж говорити про минуле, то на відміну від радянського перекладу з його закликком руйнування всього створеного раніше вщент, у французькому оригіналі йдеться радше про переформатування історичної пам'яті – написання національної історії так би мовити з чистого листа – *table rase*: «Це остаточний катаклізм / Минуле перетворимо на «табула раса». («C'est l'éruption de la fin. / Du passé faisons table rase»). Тільки зрозумівши всі ці пертурбації з національними символами можна збагнути наприклад те, що під час травневих заворушень 1968 р. «лівачки» – троцькісти та маоїсти, що, до речі, ненавиділи Радянський Союз, обрали своїм гімном «Інтернаціонал», який у історичній пам'яті молодих французів асоціювався не зі світовим комуністичним рухом, а

з анархічною владою Паризької комуни, а праві голлісти відповідно співали революційну Марсельезу, яка вже встигла стати символом державності та дисципліни [23, с. 324].

Загалом же, з погляду з'ясування ролі історичної пам'яті як основи національного дискурсу, що спирається на реальні наслідки наукового дослідження французької історії, видається вельми логічним, що, як зазначає відомий історик Е. Гобсбаум, навіть День взяття Бастилії вже став у Франції святом не повстання проти монархічної влади, а навпаки загальнонаціонального єднання (La Fête Nationale), на якому як численні історичні пам'ятки та пам'ятники, присвячені звеличенню революції, так і ті, що дозволяють зберігати історичну пам'ять про часи абсолютизму і навіть аристократичної опозиції будь-яким революційним рухам, однаково шануються як символи величі Французької держави [24, с. 312-313].

Підтвердженням сказаного може слугувати приміром біографія згаданого навіть у тексті Марсельези як непримиренного ворога Революції та її душителя генерала маркіза де Буйе. Саме цей переконаний рояліст готував втечу Людовика XVI та інтервенцію проти революційної Франції, а потім вступив до армії принца Конде, який разом із росіянами та австрійцями вів боротьбу проти республіки. Після провалу втечі королівської сім'ї був звинувачений декретом Національних зборів у зраді. Емігрував до найворожішої тоді Франції країни – Британії, де й помер. Тим не менше у 1866 р. цей переконаний орлеаніст був перепохований на найбільш престижному кладовищі Монмартр, що саме по собі є відомою історичною пам'яткою.

Класичний приклад формування історичної пам'яті на основі синтезу давнини та сучасності – символіка прапора та герба Франції. Прапор є національним символом Франції та відповідно до 2-ї статті французької конституції 1958 р., складається з трьох рівновеликих вертикальних смуг - синьої, білої і червоної. Цей триколон є офіційним символом Франції від 1794 р. і французької армії від 1812 р. (за винятком періодів реставрації 1814 - 1815 рр. і 1815-1830 рр.). Ці кольори символізують і девіз республіки: свобода, рівність, братерство. Саме тому барон Ж.-Ф. Мену та маркіз О. де Мірабо захищали ідею прийняття нового триколора як символу нових свобод. А 24 жовтня 1790 р. Установчі збори ухвалили новий прапор для воєнного флоту, завдяки чому він і став першим національним символом у світі. Нарешті цілком у деголлівському дусі військові прапори сучасної Франції на тлі триколора містять напис золотом на лицьовій стороні «Французька Республіка» і назва полку, а на зворотному боці – девіз «Честь і Вітчизна».

Але, водночас, зазначені кольори відображують не тільки стани Франції часів Великої французької революції: духовенство, шляхту та третій стан, а також ідею єднання парижан (червоно-сині барви міського прапора) та монарха (білий колір). Вже не кажучи про те, що синьо-червоно-білі кольори

використовувалися і трьома різними французькими королівськими династіями [25].

Крім того, хоча Франція не має офіційно затвердженого герба, оскільки його символіку (дубові гілки та фасції) вважають пов'язаною з монархією (а то й із режимом Б. Муссоліні), саме ці символи складають державний герб Франції, який попри відсутність офіційного правового статусу, де-факто визнається від 1953 р.

Патріотичні традиції – базова засада реформ

Отже, попри всі описані вище критичні зауваження та звинувачення у реакційному зацикленні на минулому, Ш.де Голль як один із найвидатніших політичних та суспільних діячів ХХ ст. насправді мав цілісний світогляд справжнього патріота своєї Вітчизни. Насамперед це виявилось у здатності цього видатного національного лідера проводити комплексні реформи, що не тільки дозволили вивести країну з системної кризи, а й здійснити ривок із індустріального в постіндустріальне суспільство. Спираючись на історичний досвід, Ш. де Голль розробив та реалізував концепцію «дирижизму» та «системи участі», що відповідала ідеям солідаризму (громадівства) та неокорпоративізму зовсім не середньовічних часів (як це було притаманне ідеології «Французької дії», справді спорідненої з італійським фашизмом та німецьким нацизмом), а доби науково-технічного прогресу.

Справа в тому, що за правління Луї Наполеона, попри всю неоднозначність діяльності цього першого французького президента та творця Другої французької республіки, саме на тлі його патріотичних переконань та опертя на досягнення свого великого попередника – Наполеона Бонапарта, почали закладатись перші підвалини моделі майбутньої соціальної держави, які потім значною мірою запозичив О. Бісмарк. Останньому це дозволило стимулювати потужний розвиток продуктивних сил Німеччини на тих само корпоративних засадах та загальнонаціональній консолідації. Вони ж правили за взірць лідерам Німеччини, Японії, Південної Кореї під час стрибкоподібної модернізації країн аналогічним шляхом [26; 27; 28; 29].

Важливо зазначити, що на протилежність до викладеної вище позиції О. Ревякіна, згідно з якою наявна типологічна подібність між французьким монархізмом, бонапартизмом та голлізмом начебто свідчить про яскраву антидемократичність деголлівського режиму та його сутнісну відмінність від громадянських ідеалів Французької революції, непоодинокі та неупереджені сучасні французькі дослідники дотримуються принципово інакших поглядів. Йдеться про істориків та суспільних мислителів, які оцінюють історію Франції та її історичну пам'ять не за абстрактними ліберальними лекалами (щоб не сказати догматами) *розуміння народовладдя, згідно з якими влада народу практично от от оживає з предствницькою демократією парламентського типу. Адже реальна суверенність народу насправді передбачає делегування влади справжнім національним лідерам.* Тому ті, хто

зберіг тверезе бачення зокрема й нинішніх історичних реалій не тільки визнають бонапартизм і голлізм як конструктивні форми національного авторитаризму, а й вважають, що подібна форма персоналізації влади одночасно виступає необхідною умовою максимальної національної консолідації французького народу. І такий підхід цілком можна зрозуміти, якщо взяти до уваги, що історія Франції (як і України) – це не що інше як нескінченна черга соціально-економічних та політичних криз і катастроф, які часто виливались у відкрите та взаємопов'язане зовнішнє і внутрішнє воєнне протистояння.

Зокрема, підполковник Ж. Гуссет в статті «Ідеологічний вимір воєнних кампаній Революції та Імперії, або що надихає солдата іти в на бій?!», написаній у лютому поточного 2021 р., зазначає, що «до Французької революції поняття батьківщини не існувало. Переважає уявлення про державу, втілену в особі короля; згадаймо відому формулу: “Держава це я!”. Ідентичність та національний союз будуються навколо суверена» [30, р. 2]. Що ж до уявлення про Батьківщину як надцінність, поклоніння якій є потужним мотиватором масової соціальної та національної активності, то на думку автора, воно з'явилась лише в ході Великої французької революції. Причому це відбулось практично одночасно з формуванням класичного уявлення про будову політичної нації на засадах громадянської рівності, згідно з яким «у Франції існує лише один закон, одна нація, одна сім'я та один титул – французького громадянина. Відтепер “бар'єр”, який відокремлював осіб за народженням за часів раннього середньовіччя, більше не існує» [30, р. 2].

Водночас, якщо класичний модерний націоналізм орієнтується передусім на приватні інтереси, то його романтичний антипод національної єдності, визначений Ж.-Ж. Руссо як «воля всіх», вже спирається переважно на патріотичні почуття. «Потім створюється окрема сутність: *батьківщина* та її культ. Це дійсно свого роду “релігійна ідея”, що проникає у серця людей. Саме цей образ *батьківщини* поєднує спадок матеріальних та нематеріальних цінностей, який перебуває перед батальйонами, щоб підтримати хоробрість вояків, взявши до уваги людські слабкості. Таким чином революція дозволяє творити між ними новий зв'язок, який за своєю потугою та характером може породити героїчних людей» [30, р. 2].

Показово, що за Ж. Гуссетом саме цей лейтмотив має бути покладений в основу історичної пам'яті нації: «Без сумніву, дисципліна є рушійною силою, незамінною в армії. Але для останньої переносити постійно довгі і важкі війни, витримуючи надзвичайні труднощі, незчисленність своїх ворогів, дух жертви потребує вищої моральної основи, ніж дисципліна. Щоб поставити на карту своє життя, солдат повинен добре уявляти мотив, який змушує його ризикувати. Адже чи хотіли ви померти без потреби? Причини викликають саме патріотичні настрої – жертва, яка може бути найвищою... Для подібного почуття однієї шани за власне народження вже недостатньо, “ми завдячуємо”

батькам, своїй сім'ї та країна щось святе, що дає вищу мету власному життю; це цемент пам'яті» [30, р. 3].

Також Ж. Гуссет вважає, що Наполеоні Бонапарту, який за переконанням автора у своїх військових та державних здобутках переважно залишався саме у революційному тренді, належить заслуга остаточного утвердження цієї альтруїстичної форми ціннісної мотивації у збройних силах, що на довгий час зробило французьку армію непереможною. «Ми бачимо, як щойно прийшовши до влади, Бонапарт виокремив нові цінності, що він їх він пов'язує з батьківщиною. Саме цим пояснюється і створення у 1802 році Почесного легіону, девізом якого стало гасло *честь і батьківщина*. Так само в 1804 році Наполеон надав військового статусу цілій новій політехнічній школі, створеній задля формування в країні нових еліт. Визначним девізом цієї установи стало “в ім'я країни, наук і слави”» [30, р. 3]. Автор зазначає, що численні перемоги революційної армії, а пізніше армії Бонапарта обумовлені особливим кліматом солідарних («емуляційних») стосунків, за якого любов до Батьківщини була однаково притаманна рядовому і командному складу «армійської сім'ї», що давало можливість успішно сполучати громадянську рівність та елітарність новітнього корпоративного типу. Вочевидь у даному випадку військовий обов'язок добровільної жертви розглядається як вищий вияв не статусної служби, а сумлінного служіння, що нівелює службову нерівність у військових чинах. Більше того, на цих самих засадах має бути побудоване цивільне життя та самовіддана діяльність у будь-якій суспільно корисній царині. «Почесний легіон (хрест *des braves*), який не робить різниці між офіцерами та солдатами (ані між цивільними)...» [30, р. 7].

Спадкоємцем цієї традиції готовності пожертвувати життям за країну безумовно був Ш. де Голль, який не лише розвивав ідеї патріотичного служіння протягом всього життя, а й всім своїм життям явив приклад їх послідовного втілення. Невипадково слова де Голля «Франція була створена ударами меча» Ж. Гуссет взяв епіграфом до своєї статті.

Категорично проти ототожнення голлізму з націонал-екстремізмом виступав і не менш легендарний, аніж сам Генерал, герой французького «Руху опору» А. Мальро. Цей видатний філософ і письменник був не тільки другом і соратником Ш. де Голля, а й протягом всієї його каденції обіймав посаду міністра культури в уряді Президента та творця П'ятої республіки (саме Мальро належить визначення так званої масової, а насправді суцільно комерціалізованої та низькоякісної, культури як «американського культурного імперіалізму»).

Зокрема, у своєму виступі в Інституті Шарля де Голля 23 листопада 1975 р., присвяченому п'ятій річниці з дня смерті найбільш видатного французького політика, А. Мальро підкреслив, що Ш. де Голль справді виступав проти ототожнення демократії із загальним виборчим правом та партійно-конкурентним представництвом на основі економічних інтересів різних

соціальних груп, на якому робить акцент ліберальна доктрина. Справжнє народовладдя, він справедливо трактував як поєднання влади громад та найбільш видатних представників національної еліти, які представляли ці громади у новому Сенаті [31, с. 262-265]. Саме тому у своїй промові А. Мальро у традиціях «консервативної революції» (лідери якої перебували в опозиції не тільки лихварсько-банківському імперіалізму та комунізму, а й нацизмові) розводить поняття демократії та лібералізму. З позицій народоправства, сформованих за часів «Весни народів», він також вважає, що «народ» – це не просто представники етнічної спільноти, що здебільшого належать до низького стану, а чи не найбільш креативне ядро нації (за визначенням Ж.-Ж. Руссо це ті, хто відстоює загальну волю, що відрізняється від прагматично орієнтованої «волі всіх»).

Саме тому існує нерозривний зв'язок між народом та справді авторитетними лідерами (без належної соціальної бази жоден політик не здатен реалізувати свою навіть дуже перспективну програму). І в цьому плані показово, що сам Ш. де Голль, який у традиціях французької соціальної думки як синонім до поняття еліти використовував термін «раса» не в біологічному, а у соціально-психологічному сенсі як синонім терміну «еліта» замість цього остаточно дискредитованого нацизмом поняття, почав вживати термін «народ», також надаючи перевагу слову «республіка» над визначенням «демократія» [32, с. 355].

У своїй промові А. Мальро згадує про обурення, яке викликали у Ш. де Голля абсолютно несправедливі, на його думку, звинувачення з боку лібералів та лівих у буцімто фашистських методах його правління. Наведу фрагмент спогадів А. Мальро щодо реакції Ш. де Голля на всі ці інсинуації: «Суверенітет народу не є суверенітетом загалу. Справді, реально суверенна лише Загальна воля, що здійснює історичну долю незалежно від згоди або без згоди пересічних людей, які її ігнорують та байдужі до того, що відбувається (ця байдужість цілком сприятлива для поглинання Комуністичною партією пролетаріату). Чи не залежала завжди доля Франції від усіх, кому судилось її звеличити? Його звичайною відповіддю було те, що влада повинна здійснюватися через державу, а не відбиратись у неї. Він говорив це багато разів. Але люди чують лише те, що їм втовкмачили. ... Він сказав мені: “Іхні вічні звинувачення у фашизмі – безглузді. Ми не маємо нічого спільного з його носіями. Небезпечний перебіг подій змусить нас рухатися не до фашизму, а до монархії”. До його добровільного відходу від влади вороги визначали його уряд як уряд репресій: мовляв він усіх розстріляв. Коли? “...Чому так багато людей вірять, що я готую тоталітарну державу? Республіка, індивідуальні свободи, хто їх встановив?”» [33].

Справді, неупереджений підхід незаперечно свідчить, що незважаючи на нещадну критику парламентаризму та лібералізму у їхньому французькому плутократичному варіанті, де Голль ніколи не належав до ультраправих

політичних організації типу вже згадуваної військово-патріотичної монархічної та католицької «Action française» («Французька дія») чи «Les Croix de Feu» («Вогняні» або «Бойові хрести») – асоціації колишніх фронтовиків, нагороджених за воєнні подвиги, програма котрої на перший погляд також відповідала ідеологічним вподобанням Ш. де Голля, який виріс у католицькій сім'ї і мав консервативно-націоналістичні ідеали.

До речі, щодо звинувачень Ш. де Голля у надто консервативних поглядах та підтримці монархічного культу, що буцімто проявилось у відновленні ним воєнного училища Сен-Сір із його мало не реакційно-католицькими традиціями, то варто зважити на наступне: Випускниками цієї вищої військової школи, девіз якої – «Вчать, щоб перемагати», стали 11 маршалів Франції, 6 членів Французької академії та троє глав держави (П. Мак-Магон, А. Петен, Ш. де Голль). А із приблизно 55 тисяч випускників училища більше 10 тисяч загинули, захищаючи батьківщину.

З іншого боку, і протистояння Ш. де Голля з ультранаціоналістами імперіалістичного штибу під час алжирської кризи, що реально загрожувала перерости у громадянську війну (саме внаслідок цієї небезпеки де Голль було покликано до влади як єдиного політичного лідера, що може врятувати країну від катастрофи). Як відомо у процесі цієї боротьби з військовою кастою, що прагнула будь-що зберегти Францію як колоніальну імперію, на звинувачуваного саме у зраді національних інтересів Генерала готувалось декілька десятків замахів, два з яких мало не завершилися його загибеллю.

Вочевидь, аж ніяк не відповідає ідеалам феодального монархізму та аристократизму оголошення в запровадженому Ш. де Голлем Основному законі Франції соціальною республікою. А преамбулою Основного закону П'ятої республіки стала знаменита Декларація прав людини і громадянина – триумф світової демократії, що народився на тлі антимонархічної боротьби французького народу (те саме можна сказати про Марсельезу, яку де Голль беззаперечно визнавав гімном французької держави). Теж можна сказати і про запровадження Ш. де Голлем виборів Президента на альтернативних всенародних виборах замість обрання глави держави колегією виборщиків за режиму IV республіки.

Нарешті, важко узгодити ліберальні уявлення щодо прагнення Ш. де Голля до диктатури з його рішеннями двічі за свою політичну кар'єру залишити пост вищого посадовця держави. Перший раз це відбулось одразу по звільненні Франції від нацизму деголлівським Рухом опору разом із західними партнерами по Другому фронту. Тоді Генерал, який очолював тимчасовий уряд, відмовився від своєї посади на знак протесту проти намагань комуністів та соціалістів, що мали кваліфіковану більшість, замість форми правління із сильною президентською владою протягти Конституцію, згідно з якою парламент отримував надто широкі повноваження та контроль за урядом.

Удруге, як уже мовилося вище, Ш. де Голль достроково залишав свою посаду Президента, незважаючи на закінчення травневих заворушень 1968 р. та переконливу перемогу голлістів на парламентських виборах 1969 р. Це відбулось після того, як народ Франції не підтримав на референдумі його ідею реформи Сенату та системи місцевого самоврядування.

Пам'ять як основа патріотизму: Ш. де Голль

Відповідно, і політика пам'яті, яку проводив Ш. де Голль протягом не тільки свого перебування при владі, а й всього життєвого шляху, максимально сприяла мобілізації французького народу на колективні творчі звершення та протистояла негативним тенденціям французької історії, зокрема викривленим трактуванням попереднього досвіду розбудови держави.

Справді Ш. де Голль у якості лідера антинацистського Руху опору ратував за необхідність встановлення одноосібного режиму, конституційність якого доповнювалась би легітимацією на основі некодифікованого (природного) права та можливості застосування авторитарних методів державного управління. І при цьому, відверто апелюючи саме до історичної пам'яті, він справді пов'язував подібну політичну стратегію із середньовічним символом Лотаринзького хреста. Але реально подібне бачення цілком виправдане як символ здатності влади бути ефективною за надзвичайно мобілізаційного стану, позаяк як зазначалось вище, *реальній тиранії, а тим більше тиранії т от аліт арного зразка, мож е ефект ивно прот ист оят и справж ня національна дикт ат ура.*

Саме тому, проголошуючи свою знамениту програмну промову у ще зруйнованому після бомбардувань містечку Байо у 1946 р., майбутній глава держави підкреслював: «Ніколи Франція не приймала ворога за друга і не висловлювала жодного сумніву з приводу того, що спасіння може принести лише меч свободи. Мірою того, як вщент розліталось павутиння брехні, глибинні почуття народу набували своєї реальної форми. Скрізь, де з'являвся Лотаринзький хрест, руйнувалась будова фіктивної влади, яка формально мала конституційні засади. Це підтверджує ту істину, що юридично та фактично державна влада є такою лише у тому випадку, якщо втілює вищі інтереси нації та спирається на довіру громадян. Споруджувати будівлю державних установ на інших підвалинах означає будувати на піску та ризикувати, що ця будівля впаде за першої з тих криз, які в силу природи речей постійно потрясали нашу країну» [34].

У відповідності до ідеї спадковості історичної пам'яті і згаданої вище модернізації через традицію Ш. де Голль запровадив Лотаринзький хрест як військовий символ «Вільної Франції». Він же зображувався на «медалях Опору», а також був встановлений на могилі героїв, що загинули при звільненні Франції від нацизму. Окрім того, що триколон національного прапора спочатку був запроваджений у військовому флоті у ВМС Франції прапор із зображенням Лотаринзького хреста в наш час використовується як почесний

гюйс – його несуть кораблі, названі на честь кораблів «Вільної Франції» часів Другої світової війни. (Вельми символічно, що цьогоріч відзначає свій столітній ювілей син Ш. де Голля, Філіпп де Голль – активний учасник Руху опору під час Другої світової війни, а після її закінчення морський офіцер, що командував фрегатом та ескадрою воєнних кораблів, а також отримав диплом військового льотчика, і закінчив свою військову кар'єру у чині Адмірала Флоту на посаді генерального інспектора ВМФ Франції.)

Отже, насправді згаданий військовий символ, до певної міри продовжуючи зберігати свої ранньосередньовічні витоки, поступово набув якісно нових смислів, тепер уже нерозривно пов'язаних із сучасною національною героїкою. Тому цілком закономірно, що після звільнення Франції від нацизму саме Лотаринзький хрест став партійним брендом голлістів.

Те саме стосується і образу галльського півня, про який йшлося вище. Адже уже під час Першої світової війни малюнки із зображенням півня використовувалися для зміцнення патріотизму. Тому знов-таки не викликає подиву те, що Ш. де Голль, який був активним учасником Першої світової або Великої війни, отримавши важкі поранення, пройшовши через полон, неодноразові спроби втеч із нього та будучи нагородженим за особисті подвиги вищими військовими орденами, віддав розпорядження карбувати цей символ бойового національно духу на військових медалях також і під час Другої світової війни.

Що ж до Ордену Почесного легіону й ритуалу та права його присвоєння главою держави, то тут варто взяти до уваги наступне. Попри неодноразові зміни зображень, в центрі самої медалі від часів Третьої республіки на ордені почали розташовувати профіль римської богині родючості та процвітання Церери з написом «Французька республіка». Але на зворотному боці цього знаку належності до вищої еліти держави завжди залишались символи захисту Батьківщини – схрещені національний прапор і військовий штандарт, а також розташований в емалевому кільці девіз ордену «Honneur et patrie» – «Честь і батьківщина».

Нарешті слід окремо зазначити, що сама назва вищої нагороди Франції не просто як *відзнаки*, а саме *ознаки* належності до завжди дійсного братства обраних «Ordre national de la Légion d'honneur» може перекладатись із французької не тільки традиційно – «Орден національного почесного легіону», а й «Орден національного легіону честі».

Більше того, з погляду формування Ш. де Голлем політики національної пам'яті дуже важливо те, що майже одночасно з реформою статуту вищої національної нагороди, перший президент П'ятої республіки провів реформу всіх почесних французьких відзнак. Декретом від 1963 р. замість численних відомчих нагород було засновано національний орден «За заслуги» (Орден заслуг, фр. Ordre national du Mérite), що ним можуть бути нагороджені як французи, так і іноземці за значні громадянські та воєнні звершення.

Причому, ця нагорода доповнює «Орден почесного легіону», оскільки нею нагороджуються не тільки за заслуги, що не підпадають під статут вищої національної відзнаки, а й із погляду смислової символіки нової відзнаки. Адже в зображенні ордену «За заслуги» акцент робиться більшою мірою не *на свого роду гвардійських мілітарних вимірах державотворення, а на модерно-республіканських традиціях французької історії*. В центрі ордену знаходиться зображення Маріанни, що є одним із найзначніших образів в історичній пам'яті французів та ознак специфічно французької ментальності. *Цей образ є ще однією із найбільш значущих історичних пам'яток Франції, спрямованих на консолідацію французької нації переважно через емоційно-вольову мотивацію*. І водночас він до певної міри протистоїть монархічно-бонапартистській авторитарній традиції.

Нарешті зображення античної богині плодючості на Ордені Почесного легіону та жіночого символу республіки на Ордені «За заслуги» свідчить про те, що в обох випадках реалізується ідея синтезу традиції та сучасності і саме в загальному ідеалі забезпечення процвітання Батьківщини.

Справді, Маріанна (Marianne) – зображення жінки, традиційно вбраної у фригійський ковпак, – один із найбільш поширених символів, що переважно існує у формі статуї і є алегоричним зображенням Французької республіки, втілюючи її головне гасло: «Свобода, Рівність, Братерство» (капелюх, форма якого мала фригійське походження, носили колишні раби Римської імперії, яких було звільнено з рабства, в той час як ідея французького почесного легіону, навпаки, пов'язана з військовою організацією Римської імперії).

У 1848 р. міністерство внутрішніх справ офіційно оголосило конкурс на кращий символ Франції. В конкурсі перемогли два зображення – «Маріанна, що бореться» та «Маріанна як втілення мудрості». А від часів Третьої республіки всі мерії забезпечуються бюстами Маріанни. В цей час вона представлена в зміненому образі, вже не маючи войовничих атрибутів: поступово Республіка як символ досконалості і краси приходила на зміну Республіці революційній та войовничій. Також із образом Маріанни пов'язані статуя в центрі Площі Республіки та постать жінки в пам'ятнику «Тріумф Республіки» на Площі Нації у Парижі.

Саме на цей же момент звертає увагу у своїй книзі «Маріанна, що веде боротьбу» М. Агюльон. Автор справедливо підкреслює виняткову важливість нерационально значущих символів пам'яті для реалізації ефективної державної політики уже в модерні часи. Зокрема, М. Агюльон висунув гіпотезу, згідно з якою символ Маріанни пов'язаний зі становленням уявлення про демократичну республіку як вищу політичну чесноту, підкреслюючи, що цей бренд виник саме за часів нелегальних республіканських організацій, у період II Імперії та заборони Наполеоном III самого терміну «республіка». Отже, це ім'я було надане на честь «ранніх таємних спільнот», що протистояли бонапартизмові як формі авторитарного національного лідерства [35, р. 25, 27, 112-115, 186-87].

Важливість творчого внеску М. Агюльона в обґрунтування емоційно-образної складової історичної пам'яті визнає автор іншої фундаментальної монографії «Історія як мистецтво пам'яті» П. Гаттон. Він підкреслює, що «Дослідження Агюльона означало переключення інтересу історіографії від ідеології до образів, від політичної історії до культурної політики. ... Обговорення республіканських ідей може бути повчальним, припускав він. Але лише конкретні образи могли надати абстрактним поняттям емоційної привабливості, необхідної для отримання прихильників. Для персоніфікації республіки було необхідно створити образ, що запам'ятовувався, з яким громадяни могли легко пов'язати свою ідентичність» [36, с. 36-37].

Насправді, започаткований за часів Великої французької революції як прізвисько Франції та фактично узаконений саме за Третьої республіки образ Маріанни одночасно виступає ідеалом республіканізму у ліберальному сенсі та народництва у сенсі патріотичному. Адже ім'я «Маріанна» справді походить від сполучення двох імен: Марія (Marie) та Ганна (Anne), які є одними з найбільш поширених у Франції в XVIII ст., що цілком вписується в демократичний ідеал. Але водночас у цьому образі втілена й монархічна традиція, адже схожі імена носили королеви – Марія Медічі, Анна Австрійська, Марія-Антуанетта. Вже не кажучи про те, що Анна і Марія – святі, які почали займати центральне місце в пантеоні за часів католицької Контрреформації, що мала у Франції потужний вплив на модернізований католицизм, який Наполеон Бонапарт оголосив «релігією французького народу». Тож цей образ посідає виключно велике місце у патріотичному вихованні французів аж до XX ст., фактично поєднуючи ідею консерватизму і демократизму, прихильником чого завжди був Ш. де Голль.

Але це зовсім не означає, що в даному випадку йдеться про пошук нових міфологічних ірраціональних мотивацій історичної пам'яті, що стали гідним «замінником» середньовічної релігії. На жаль саме такого погляду дотримується один із найвідоміших дослідників історичної пам'яті Франції П. Нора. Відзначаючи, що за часів Третьої республіки «спадщина», яку за Середньовіччя відігравали «великі пам'ятники» (досить згадати лише монументальну церковну архітектуру) «та національні почуття» виявляє тенденцію до роз'єднання», адже там, «де культ батьківщини, громадянське виховання і загальноосвітня школа ґрунтуються на історії, справжньою спадщиною стала сама батьківщина, канонічна та освячена історія Франції» [37, с. 68]. Із цього вірного посилю знаний автор робить хибний висновок про те, що «Республіканська містика: вона тим більше необхідна для механізму республіканського сакрального, чим нагальніше Республіці був потрібен заміник релігії. Ця містика бере початок від ірраціонального надлишку розуму, що випливає з механізму виключення, невід'ємного від визначення республіканської ідентичності» [37, с. 162].

Утім, насправді на противагу міфів з його грубо натуралістичним уявленням про фетиш чи тотем як носій магічних властивостей, що передаються людині через певні механічні ритуали, *в даному випадку йде́ть ся про художню мет афору т а алегорію, яка емоційно переживає́ть ся у формі патріотичної мотивації, що надихає на безкорисливе служіння своїй Вітчизні* (звідсіля, до речі, величезне значення мистецтва за часів європейського романтизму, коли формувався новий, саме позарелігійний тип національної ідентичності [38, с. 37-42]).

Отже, принципово не правий вже згадуваний критик де Голля Д. Кола, пишучи, що «Існування національного почуття – це гіпотеза, з якою важко працювати як і з гіпотезою щодо «класової свідомості». Вона виводиться з метафізичного порівняння нації з особистістю, порівняння, до якого часто вдається де Голль. Він говорить про «Богоматір-Францію» та ототожнює себе з цією сутністю як суб'єкта мови, вустами якого віщає Франція. Де Голль і є Франція, а Франція – це Франція» [32, с. 354].

Насправді, ще видатний французький історик та політолог Е. Ренан відзначав важливість та доцільність подібних алегоричних порівнянь. У своїй знаменитій статті «Що таке нація?» він справедливо підкреслював значущість емоційно-образного складника патріотичної мотивації, яка забезпечується через органічність зв'язку між минулим та майбутнім в історичній пам'яті: «Нація – це душа, духовний принцип. З двох речей, які є, властиво, однією, складається душа, цей духовний принцип. Одна в минулому, друга – в майбутньому. Одна – це спільне володіння багатим спадком споминів, друга – спільна згода, бажання жити разом, користатися спільним і надалі неподільним спадком. Людина, мої панове, не з'являється одразу. Нація, як і особи, це результат довгих зусиль, жертв і самозречення. Культ предків – найвідповідальніший з усіх; предки зробили нас такими, якими ми є тепер. Героїчне минуле, великі люди, слава (але справедлива) – ось головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея. Мати спільну славу в минулому, спільні бажання в майбутньому, здійснити разом великі вчинки, бажати їх і в майбутньому – ось головні умови для того, щоби бути народом. Люблять відповідно до жертв, на які згодилися, відповідно до лиха, якого довелось зазнати. Люблять той дім, який будували і тепер переносять. Спартанська пісня: “Ми те, чим ви були; ми будемо тим, чим ви є тепер” – це за своєю простотою найкращий гімн для кожної вітчизни»[39]. (Між іншим, автор концепції «протестанської етики» як «духу капіталізму» і водночас соціополітичної теорії німецької нації як єднання народу і «харизматичної особистості» М. Вебер також пов'язував механізми формування харизми з «емоційною спільнотою»).

Одночасно, в даному випадку йде́ть ся про символ, який набув нового звучання за модерних часів. Він пов'язаний із складною гамою емоційних переживань, в яких зливаю́ть ся образ Бат'ківщини-матері, що закликає своїх синів до доробити т а прекрасної дівчини, жінки, яку потрібно захищати. Тому

цілком природно, що цей жіночий образ корелюється з символом сучасного національного героїзму і водночас викликає асоціації з католицькою святою – Жанною д'Арк (між іншим, сучасною Жанною д'Арк називали Ш. де Голля) [40, с. 215-383].

Отже недивно, що, як справедливо зазначав вже згадуваний М. Агюльон, зі становленням потужних традиціоналістських мотивацій пов'язаний той факт, що жіночий образ республіки був виключно французькою особливістю (американський символ держави він пов'язує з батьками-засновниками, а символом британської республіки, на його думку, є Джон Буль [35, р. 182-185]). (Хоча я б додав, що у американських громадян на ґрунті стійкого протестантського образу «граду на пагорбі», «землі обітованої» як ідеального місця проживання для творців буржуазного суспільства важливе значення завжди мав знаменитий символ Uncle Sam, «Дядя Сэм» – похідна від початкових англійських слів «Un[ited]» «S[tates]»).

Виникнення ж феномену Маріанни пов'язано з епохою «Весни народів», коли формувався принципово новий тип патріотичної державної ідентичності, а саме уявлення про Батьківщину (рос. Родину) як величезну *родину не кривно, а кривно споріднених духовних побрат имів – на-роду, непереможного у своїй звитязі* (принагідно можна згадати знамените прислів'я: «козацькому роду нема переводу», яке також з часом набуло модерного звучання як символ єдності та непереможності українського народу).

Що ж до образу Маріанни, то, як зазначалося, цей процес відбувався на тлі неоренесансного повернення до минулого та розквіту мистецтва, що й зумовило виникнення цього символу. Звідсіля і існування декількох меморіальних смислових нашарувань, що не мають прямого стосунку до республіканської ідеї, а радше навіть несуть ідею консерватизму (чого не враховують обидва згадані вище дослідники).

Саме тому, на відміну тверджень М. Агюльона про те, що символіка Маріанни унікальна для французького менталітету, слід зазначати, що насправді подібна символіка та відповідні національні почуття, притаманні не тільки національній пам'яті французів. Починаючи з романтично патріотичного піднесення часів «Весни народів» образ Батьківщини – матері і водночас прекрасної жінки, є типовим не тільки для народів європейських країн, а також і громадян США й навіть Японії, Індії, більшості держав Латинської Америки. Невипадково знаменита Статуя Свободи, названа «Свободою, що осяє світ», подарована французькими громадянами американським побратимам на честь сторіччя американської революції, символізує собою єднання цих двох республік, об'єднаних ідеалами громадянської свідомості часів Просвітництва, втілення котрих і являє собою Маріанна. Але вона ж є романтичним образом Вітчизни як матері-годувальниці, яка рятує своїх «дітей»-патріотів у скрутні часи і водночас потребує їхнього захисту (французькою «батьківщина» – «patrie»).

Принагідно можна згадати і знамениті симоненківські рядки, звернені до України: «Ради тебе перли в душі сію, /Ради тебе мислю і творю – / Хай мовчать Америки й Росії,/ Коли я з тобою говорю! / Одійдіте, недруги лукаві! /Друзі, зачекайте на путі! / Маю я святе синівське право/ З матір'ю побуть на самоті». У геніального Є.Маланюка звертання до України на “Ти” і з великої літери набуває пафосу трагедійних відносин, своєрідної любові-ненависті до коханої жінки. Подібне бачення повністю відповідає патріотичним поглядам видатних французів, як-то Ш. де Голль, А. Мальро, А. де Сент-Екзюпері. Останній асоціює Францію з усміхненим сільським дівчам, яке зустрів на шляхах війни [41, р. 325-326]. За його ж словами «Батьківщина – це не сукупність провінцій, звичаїв, окремих частин, які завжди може охопити мій розум. Це – Сенс Буття» [41, р. 219].

Отже, проведений аналіз незаперечно свідчить: історична пам'ять забезпечує не тільки зв'язок між минулим і майбутнім, а й містить змістовні характеристики етнічно унікального та модерного універсального вимірів суспільного буття.

Тоталітарні витоки національної амнезії як реальна загроза державному суверенітету

На превеликий жаль, протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. набувають обертів у край негативні тенденції стадіально-цивілізаційного характеру. Це зумовлено тим, що попри задавалося б остаточне знищення після Другої світової війни нацизму та закономірний розпад СРСР, що відбувся саме через нездатність цього конгломерату етносів до повноцінного націотворення, дедалі сильніше заявляє про себе неототалітарна форма соціального буття ультраліберального спрямування.

Безпосереднім наслідком цього процесу, що вже набув глобального виміру, стала поступова втрата реального національного суверенітету навіть розвиненими державами. Одночасно спостерігається неухильне наростання економічної, політичної та воєнної нестабільності та поглиблення того, що отримало назву глобальних проблем сучасності. Ці негативні процеси виявилися ще на початку 1960-х рр. Ось чому попри великі досягнення у побудові на національних засадах моделі соціальної держави, саме за правління Ш. де Голля почались масові протести «Червоного травня» 1968 р. Тоді у Франції з неочікуваною силою відбулися масові заворушення спочатку студентської молоді, а потім і робітничого класу. Причому це сталося на тлі процесу масової амнезії щодо свого національного минулого.

Сказане стосується цілковитого заперечення всіх досягнень Ш. де Голля, що піднесли велич Франції. Під час масових демонстрацій молоді під лівоекстремістськими гаслами на адресу Президента лунали численні звинувачення мало не в намаганнях запровадити тоталітаризм нацистського зразка. Також спостерігалось паплюження ідеалів патріотизму та військової честі під час Другої світової війни. Досить згадати, що паризькі студенти

використовували у вбиральнях не за призначенням прапори Франції та малювали там само на стінах лотаринзькі хрести, зображення яких Ш. де Голль запровадив у якості символу героїзму французького народу, проявленого у боротьбі з нацизмом.

Більше того, у травневі дні 1968 р., півстолітній ювілей яких широко відзначався у 2018 р., ліворадикальні демонстранти несли зображення, на яких де Голлю – засновнику та керівникові руху опору «Вільна Франція» були підмальовані фюрерські вусики та зачіска [23, с. 323]. *І це при тому, що саме Ш. де Голлю, належить головна роль в організації боротьби з німецькими окупантами та формування на рівних із Британією та США західної антигітлерівської коаліції.* А маріонетковий уряд Віші, який очолив колишній покровитель майбутнього творця П'ятої республіки маршал А. Петен, за небажання служити колаборантам присудив Ш. де Голля до розстрілу. (Засновник справжньої сучасної ультраправої партії, батько М. Ле Пен, Ж.-М. Ле Пен якось заявляв, що нацисти під час війни не проводили масового терору проти мирних громадян, зокрема не вчиняли жодного Голокосту. За його ж словами уряд Віші був цілком легітимним. Невипадково зараз донька цього правого реакціонера, що підтримує тисну кооперацію з путінським режимом, намагається відкараскатись від цих пронацистських висловлювань і навіть виключила батька зі створеної ним же партії).

Що ж до власне анархістських та троцькістських гасел типу «будь реалістом – вимагай неможливого!», «заборонено забороняти!», «товаришу, старий світ залишимо позаду нас!» тощо, то вони були явно пов'язані зі спробою заперечення французької історичної пам'яті як такої.

Дещо пізніше, з великою імовірністю підкуплені американськими спецслужбами профспілки та Комуністична партія Франції вивели на вулиці близько 10 мільйонів підбурюваних своїми лідерами робітників. До того ж це відбулось саме 13 травня, тобто у десятку річницю перебування Ш. де Голля при владі. Президентів відверто давали зрозуміти, що його час минув, про що яскраво свідчили транспаранти з написами «де Голля в архів!», «13.05.58 – 13.05.68» тощо.

Своєю чергою, Генерал називав Компартію «сепаратистами», «іноземною партією на території Франції». Неодноразово давав оцінки Компартії і Загальній конфедерації праці як основним деструктивним силам, які «намагаються ослабити національне суспільство» [42, с. 328].

Причиною всіх спроб усунути французького лідера за всяку ціну стало те, що він не хотів плисти у фарватері нинішнього фінансового імперіалізму і виступив категорично проти воєнної та доларової гегемонії США та повної підпорядкованості збройних сил Франції НАТО [43, с. 552; 44, с. 9-69].

Як наслідок попрянення всіх цих традицій в наш час відбувається і нова радикалізація донедавна центристських партій та їхніх лідерів. Ідеться про очолювану нині Ф. Меланшоном Соціалістичну партію, яка багато десятиліть

була владною, а зараз посідає дедалі більш лівоекстремістські позиції. (Показово, що Ж.-Л. Меланшон – творець визначально радикальної «Лівої партії», починав свою бурхливу політичну кар'єру активною участю у ліворадикальному молодіжному русі. Він перебував у лавах Національної спілки французьких студентів під час масових антидеголлівських заворушень травня 1968 р.)

Нарешті, перемога вже згадуваного Е. Макрона на останніх президентських та парламентських перегонах багато в чому стала можливою саме завдяки тому, що декларуючи радикальне оновлення у своїй передвиборній книзі «Революція», за допомогою популістських гасел він не тільки переміг на президентських виборах, а й зі своєю (нашвидкуруч набраною партією-рухом «Республіка, вперед») отримав абсолютну більшість у парламенті.

Однак, усі сподівання на конструктивні зміни виявились марними. І це не дивно, адже новий Президент Франції у недалекому минулому провідний співробітник банку Ротшильдів, а переважна більшість сформованого ним уряду також вихідці із фінансової сфери. Тому закономірно, що Макрон – «креакл» з числа нового покоління «золотої молоді», котра виросла на ідеалах не тільки «фінансизму» та «цифрової економіки», а й «гендерної рівності», «боротьби з сексизмом» та європейського «мультикультуралізму», фактично перебуває на позиціях відмови від попередньої етнонаціональної традиції, яка буцімто виступає рудиментом суспільної свідомості, ментальним атавізмом, що за думкою неолібералів лише шкодить адаптації індивіда до життя за умов «революції 4.0» (звідсіля і макронівська критика сучасного східноєвропейського націоналізму). Очевидно, що тут простежуються певні аналогії і способах отримання та перебування при владі між французькою трансанціональною та українською «лібертаріанською» політичними силами.

Загалом, цілком симптоматично, що у сьогоднішній Франції лідери здавалося б протилежних за ідеологічними установками політичних сил М. Ле Пен, Ф. Меланшон і Е. Макрон займають відверто пропутінську позицію [31, с. 240-242].

Усе це пояснює, чому ще до початку чергового загострення перманентної світової економічної кризи та пандемії коронавірусу саме у Франції розпочались масові протести «жовтих жилетів», вимоги яких до нинішнього істеблїшменту багато в чому справедливі. Тому хочеться вірити, що порівняно недавні плондрування бюста Ш. де Голля, який вандали облили жовтою фарбою не справа рук екстремістів з середовища «жовтих жилетів», як і нещодавнє руйнування надгробку Генерала [45].

Як це не прикро, винайдені сучасним глобалістським неототалітарним устроєм нові засоби маніпулювання суспільною свідомістю дійсно дозволяють буквально витравлювати історичну пам'ять громадян і на місце стертої інформації «записувати» гранично деформовану картину сучасного світу, що

дискредитує світоглядно-ціннісні орієнтації, завдяки яким справді було б можливо консолідувати та мобілізувати націю.

Не випадково володар багатьох вищих літературних премій та сучасний кумир французької інтелігенції – «Маркс у галузі літератури» М. Вельбек у своєму романі «Елементарні частки» (1998) на прикладі нинішньої Франції поставив страшний діагноз всьому західному суспільству. *Аналізуючи пройдений французьким суспільством від часів молодіжного бунту та сексуальної революції 1960-х рр. шлях, письменник доходить невтішного висновку: західна людина, позбавлена історичної пам'яті та почуття Батьківщини, стала знеособленою матеріальною часткою в хаотичному брунівському русі сучасних позірних ринкових процесів, що веде до повного духовного виродження як західних еліт, так і пересічних громадян.*

Не менш небезпечною для Заходу виглядає неототалітарна фундаменталістська ісламська загроза, яка фактично є не чим іншим, як зворотним боком медалі того-таки неолиберального космополітизму. Про масштаби небезпеки красномовно свідчить те, що на батьківщині де Голля кількість іммігрантів переважно з ісламських країн – разом із нелегалами, – вже становить приблизно 10%. Йдеться про 12 мільйонів (з них 7 – натуралізовані громадяни). Це ті, хто народився за кордоном або від батьків, що в першому чи другому поколінні прибули з-за кордону. Зокрема, за ситуації руйнування традиційної європейської та американської родини в середньому з 434 тис. дітей, що народжуються щорічно у Франції, у 43 тис. обоє батьків – іноземці; у 39 тис. один з батьків не є корінним французом; 21 тисяча народжені матерями-іноземками поза шлюбом; ще 43 тисячі народжені громадянками Франції лише в першому поколінні [46, с. 26].

Про те, чим реально може закінчитися для французів демонстративна відмова мешканців західних країн від власної національної пам'яті, нещодавно написав той самий М. Вельбек у своєму черговому антиутопічному романі з вельми символічною назвою «Покора». (Французьке «*Soumission*») також можна перекласти як «підпорядкування» або «залежність», причому показово, що слово «іслам» з арабської мови також перекладається як «покора», «покірність», «сумирність»).

Дія роману відбувається у 2022 і 2023 роках. Головний герой Франсуа – професор французької літератури, викладач університету Париж III Нова Сорбонна. Під час чергових президентських виборів у другий тур виходять кандидат від «Національного фронту» Марін Ле Пен та претендент від нещодавно заснованого «Братства мусульман» – Бен Аббес. Щоб уникнути перемоги «Національного фронту», в програмі якого є положення, спрямовані на захист національних інтересів, навколо «Братства мусульман» згуртовуються лівоцентристська Соціалістична партія і правоцентристський «Союз за народний рух». Завдяки цьому Бен Аббес виграє президентські вибори, а невдовзі його партія перемагає на парламентських перегонах і формує коаліцію

з правими та лівими, після чого проводить реформу системи освіти, запроваджуючи поруч зі світськими релігійні школи та університети.

Переможець перегонів під виглядом відновлення так званої Римської імперії на чолі зі вже по суті мусульманською Францією пропонує розширити Європейський Союз шляхом включення до його складу Північної Африки. Університет Сорбонна купує арабський шейх, вона стає приватним ісламським університетом, викладачами в якому за статутом можуть бути тільки послідовники ісламу; на що врешті-решт і погоджується головний герой, спокушений престижною високооплачуваною роботою та можливістю створити гарем. «Покора» завершується сценою навернення Франсуа до ісламу (перша назва роману Вельбека – «Conversion», що можна перекласти саме як «Перетворення», «Навернення»).

Причому найсумніше те, що в разі продовження політики своєрідного неояничарства та манкуртизації, цей жахливий сюжет уже найближчим часом може стати реальним сценарієм остаточної національної деградації французької нації. Повторюю, що у самій назві твору М. Вельбека «Покора» вже зафіксована небезпека через втрату власної історичної пам'яті остаточно втратити патріотичний дух захисників вітчизни та стати рабами новоприбульців, які із національної меншини сьогодні невдовзі можуть перетворитись на титульний етнос, традиції якого несумісні з модерною західноєвропейською культурою.

Отже, йдеться про реальну небезпеку переродження французької держави на політичний проект тих ісламсько-фундаменталістських сил, які сповідують повне неприйняття цінностей та традицій країни свого нового проживання. Водночас, у власній історичній пам'яті поки що ісламські національні меншини, що поступово витісняють у гетто європейські титульні етноси, повністю зациклені на архаїчному минулому, яке буквально поглинає сучасне і жорстко детермінує майбутнє як продовження реакційної фундаменталістської традиції, з її ідеалом світової ісламської теократії. Ця традиція цілковито несумісна з європейськими демократичними засадами національними життя, зокрема запровадженням на початку минулого століття однією з перших саме у Франції відділення церкви від держави.

Описані вище процеси денаціоналізації і навіть деетнізації не тільки Франції, а й усього західного світу, за великим рахунком, є показником настання фази його стадіально-цивілізаційного занепаду. Серед французьких дослідників таку гранично алармістську шпенглерівську концепцію сповідує, зокрема, Е. Годд, у своїй книзі «Після імперії. Ессе про загнивання (або розпад – в оригіналі «decomposition») американської системи».

Отже, не випадково інший знайомий французький соціолог та історіософ А. Турен у фундаментальній, багато в чому навіть програмній, праці «Критика модернізму» відстоює думку про те, що утвердження доби модерну, яке супроводжувалось секуляризацією та раціоналізацією коштом заперечення

традиції та етнічно-ментальних цінностей премодерну, в кінцевому підсумку призвело до того, що *прогресизм та глобалізм, який став наслідком бурхливого економічного розвитку, почав підривати принцип історизму, заснованого якраз на французькій моделі модерної нації*. Це відбувається під приводом подолання притаманного принципу історизму зациклення на минулому, яке буцімто гальмує паростки принципово нових, постмодерних форм людського життя типу тієї самої гендерної рівності або політики «мультикультуралізму».

Насправді історизм, як було показано не тільки заперечує можливості суспільного розвитку, а навпаки – він пов'язаний із розкриттям діалектики минулого та майбутнього. Велику позитивну роль в обґрунтуванні цього синтезу відіграли, на думку автора, не тільки видатний соціолог неокатолицького спрямування Е. Дюркгайм, а й неодноразово згадувані класики «Анналів» М. Блок і Л. Февр [47, р. 81].

Водночас, за А. Туреном, саме національно-патріотична консолідація лежить в основі креативності Суб'єкту історії Нового і Новітнього часу. Адже *«Суб'єкт – це воля діяти і бути і визнаним як акт ор»*. Причому цей новий актор в умовах національної консолідації завжди виступає у нових соціальних ролях «працівника, батька, солдата або громадянина, учасника колективного творення, і саме для того, щоб бути персонажем індивідуалізованого життя, він повинен взяти участь у колективному творенні» [47, р. 242]. На думку автора втрата цих якостей почалась особливо активно мірою становлення суспільства масового споживання: «ті, хто споживає суспільні блага, замість того щоб творити та трансформувати їх, підпадають під владу того, хто спрямовує економіку, політику, інформацію» [47, р. 271].

Саме в момент цієї підміни базових мотивацій – за Е. Фроммом «прагнення бути» на «прагнення володіти» – і почалось остаточне переродження «розірваного модерну» у постмодерн, за якого *суб'єкт ніс в гот овності і до відповідальних конст рукт ивних дій почала вит існят ись суб'єкт ивізмом із його релят ивізацією всіх базових гуманіст ичних цінност ей, напрацьованих на національних та пат ріот ичних засадах ХІХ-ХХ ст оліт т я*. «Суб'єктивність зруйнувала Персональність, яка забезпечувала взаємну відповідність особистої поведінки і соціальних ролей, а також соціальні взаємодії та механізм соціалізації індивідів» [47, р. 245].

Унаслідок цього негативного явища, на думку А. Турена, і виникла позірна ультраревольюційна критика вад капіталізму під час подій 1968 р. з її підміною реальної боротьби за новий суспільний лад псевдорадикальною фразеологією. Тому цілком закономірно, що світ масової культури швидко комерціалізував формальну атрибутику «молодіжного бунту», масові анархістські заворушення швидко обернулись ще більшим знеособленням, яке досягається нині завдяки маніпулюванню свідомістю, придушенню свободи людини шляхом витіснення спільнот над нею інститутами повсякчасного контролю та нав'язаними ззовні алгоритмами буття. Все це *ст ає мож ливим саме внаслідок вт рат и будь-яких*

форм солідарності на патріотичних засадах, що й призвело до ісламсько-фундаменталістської навали на сучасний світ оглядно спустошений Захід.

Адже, як зазначає А. Турен, в даному випадку відбувається підміна історизму на антиісторизм (пост-історію), за якої за допомогою демагогії та деінтелектуалізації загалом фактично відбувається становлення орвеллівської антиутопії, де всі світоглядні цінності «поставлені з ніг на голову»: «Ідея пост-модерну описує... таку декомпозицію класичного образу суспільства. ...Цю ідею краще визначити як ідею пост-соціальної та пост-історичної ери. А ці маркери ще точніше, ніж ідея пост-модерну, вказують на розрив останніх століть» [47, р. 409]. Тому головне завдання західної еліти А. Туренові вбачається в тому, щоб її кращі представники будь-що відновили такий стан модерного суспільства, який би забезпечив відчуття людиною себе Суб'єктом, а не об'єктом історії: «Роль інтелектуалів повинна полягати в тому, щоб сприяти появі Суб'єкту, зміцнюючи волю та здібності індивідів як творців власного життя» [47, р. 419].

Особливо хотілося б підкреслити, що Ш. де Голль чудово усвідомлював цю небезпеку тотальної денаціоналізації. Як у своїй внутрішній, так і зовнішній політиці він робив усе можливе та неможливе для того, щоб загальмувати скочування людства у прірву, яке сьогодні жахливо прискорюється [48; 49].

Про це докладно писав уже згадуваний А. Мальро у розділі «Голос пам'яті» своїх знаменитих «Антимемуарів» уже після вимушеного відходу Президента від влади. Стисло перекажу основні ідеї цих спогадів. За словами А. Мальро Ш. де Голль переконаний, що головні проблеми Франції полягають у тому, що французи відмовилися від деголлівської «системи участі» (корпоративної єдності праці й капіталу, що складає сутність так званого дирижизму). Але на думку Ш. де Голля все це лише вияв, наслідок втрати французами свого високого призначення. Творець французького «економічного дива» ставить страшний діагноз: «країна обрала рак», маючи на увазі те, що «у французів зовсім не залишилось національних гордоців. Вони нічого не хочуть робити для Франції», а значить «з величчю покінчено». Саме з цієї причини, а не через політичну кризу, він, де Голль, хто довгі роки уособлював Францію і кого досі несла потужна хвиля народної підтримки, достроково подав у відставку з посади глави держави.

У цьому зв'язку А. Мальро також згадує слова Ш. де Голля, сказані коли у 1958 р. він прийшов до влади за кризи Четвертої республіки, що загрожувала перерости в громадянську війну: «Необхідно чітко собі уявляти: або французи хочуть будувати нову Францію, або в них опускаються руки. Будувати її без них я не буду». Великий політик також передбачає, що невдовзі прийде час, коли французи потребуватимуть таких, як він і А. Мальро особистостей, щоб знову «ми врятували батьківщину».

На мій погляд це також є точним передбаченням у світлі нинішньої кризи західних еліт, а точніше вже фактично панування антиеліт. Що ж до

співвідношення етнічності і патріотизму, то, за цілком громадянським визначенням Ш. де Голля, «французи – це ті, хто не хоче, щоб Франція помирала». З цього приводу А. Мальро також підкреслює, що Ш. де Голль ніколи не був шовіністом, а завжди був справжнім патріотом, хоча цього часто не розуміли його сучасники.

Крім того, Ш. де Голль передбачив нинішню системну кризу і саме тому категорично виступав проти посилення системи європейського парламентаризму, виникнення наддержавного ЄС. На його, як на мене також цілком справедливу думку, в такому вигляді Старий світ в принципі не здатен через свої системні вади долати важкі кризові стани. «Ми безумовно присутні при кінці Європи. Але чому парламентська демократія, ця розподільниця тютюнових кіосків, яка всюди агонізує, повинна відродити Європу? Це було б можливо лише за умови, що Франція знову стане Францією», – підкреслював Ш. де Голль.

Французький Президент переконаний, що унаслідок тотальної денаціоналізації в США, що претендують на статус світового гегемону, після смерті Дж. Кеннеді, тактичні плани дедалі більше починають переважати стратегічні, а СРСР (як і нинішня Росія) взагалі прагне за будь-яку ціну законсервувати наявний стан речей. І взагалі «весь світ уже одяг домашні капці» (а сьогодні ще й здебільшого живе у віртуальному світі замість реального). Також Ш. де Голль констатує, що ООН, в якій політики прагнуть збереження status quo нинішньої прогнилої системи лихварського капіталізму, вже «перетворилась на чорну кішку, яку ніхто не наважується прогнати». Все це різко посилює небезпеки глобального характеру, за всяку ціну усунути які прагнув найвидатніший за останніми опитуваннями француз. Відтак А. Мальро згадує його вислів: «Я прагнув підняти Францію проти кінця світу» [50, с. 290-413].

Проведений аналіз незаперечно свідчить про те, що втрата свого героїчного минулого фактично позбавляє не тільки західний світ, а й людство загалом будь-якого майбутнього, позаяк веде його до неминучого остаточного занепаду. Єдиний вихід – не подальша глобалізація за лекалами транснаціоналізму, а всеохопне національне відродження, що неможливе без повернення і максимальної активізації історичної пам'яті. І в цьому плані вивчення конструктивних аспектів політики пам'яті у Франції вкрай актуальне для України, для якої необхідність збереження суверенітету та територіальної цілісності є у повному сенсі доленосною.

Список використаних джерел та літератури

1. Шморгун О. Елітарний вимір демократії: проблема авторитарного лідерства. *Еліт а: вит оки, сут ніст ь, перспект ива*. К.: Т-во «Знання» України, 2011. С. 343-414.
2. Шморгун О. Типологічні характеристики модернізаційної моделі влади. *Модернізація і безпека розвитку в умовах глобалізації. Збірник наукових праць*. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 167-179.

3. Голль Ш. де. На острие шпаги. М.: Издательство «Европа», 2006. 240 с.
4. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли. М.: Прогресс, 1988. 224 с.
5. Шмитт К. Государство и политическая форма. М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2010. 272 с.
6. Шмитт К. Номос Земли в праве народов *jus publicum eunoraem*. СПб.: Владимир даль, 2008. 670 с.
7. Местр Ж.-М. де. Рассуждения о Франции. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. 216 с.
8. Бергсон А. Два источника морали и религии. М.: Канон, 1994. 384 с.
9. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні. *Феномен інновації: освіт а, суспільст во, культ ура*. К.: Педагогічна думка, 2008. С. 305-417.
10. Историзм Жюлья Мішле. URL: http://roii.ru/publications/dialogue/article/72_4/gordon_a.v./historicism-of-jules-michelet
11. Хакимов Г. «Время большой длительности» Ф. Броделя как методологический принцип социально-гуманитарного познания. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_task=&id=&Itemid=52
12. Блок М. Апология истории, или ремесло историка. М.: Наука, 1986. 256 с.
13. Жорес Ж. Идеализм в истории. URL: <https://www.sensusnovus.ru/idea/2013/01/26/15604.html>
14. Lefebvre G. *Réflexions sur l'histoire*. Paris: François Maspero, 1978. 282 p.
15. Блок М. Феодальне суспільство. Книга друга. URL: <http://litopys.org.ua/bloch/blo08.htm>
16. Боден Ж. Метод лёгкого познания истории. М.: Наука, 2000. 412 с.
17. Bodin J. *Les six livres de la République*. P., 1583. URL: http://classiques.uqac.ca/classiques/bodin_jean/six_livres_republique/bodin_six_livres_republique.pdf
18. Шморгун О. Досягнення національної єдності: французька модель. URL: <http://hvylya.net/analytics/history/dosyagnennya-natsionalnoyi-yednosti-frantsuzka-model.html>
19. Обычаи и традиции Франции. URL: <https://guide.travel.ru/france/people/traditions/>
20. Жискар д'Эстен В. Власть и жизнь. М.: Международные отношения, 1990. 320 с.
21. Местр Ж. де. Сочинения. Четыре неизданные главы о России. Письма русскому дворянину об испанской инквизиции. СПб.: «Владимир Даль», 2007. 304 с.
22. Furet F. *Penser la Révolution française*. Paris: Gallimard, 1978. 259 p.
23. Курлански М. 1968. Год, потряс мир. М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2008. 541 с.
24. Винайдення традиції. К.: Ніка-Центр, 2010. 448 с.
25. Delpard R. *La Fabuleuse Histoire du drapeau français*. Saint-Paul: éd. L. Souny, 2008. 192 p.
26. Dansette A. *Le Second Empire. Naissance de la France moderne*. P.: Hachette, 1976. 399 p.
27. Desternes S., Chandey H. *Napoléon III, homme du XX siecle*. P.: Hachette, 1961. 274 p.
28. Смирнов А. Империя Наполеона III. М.: Эксмо, 2003. 288 с.
29. Черкасов П. Наполеон III – император французов. *Новая и новейшая ист ория*. 2012. № 3. С. 197-216.
30. Housset G. La part de l'idéologie dans les campagnes de la Révolution et de l'Empire ou qu'est-ce qui pousse les soldat à aller au combat ? *Revue militaire générale*. № 56. P. 1-8. URL: https://www.penseemiliterre.fr/la-part-de-l-ideologie-dans-les-campagnes-de-la-revolution-et-de-l-empire-ou-qu-est-ce-qui-pousse-le-soldat-a-aller-au-combat-_114471_1013077.html
31. Шморгун О. Крах традиційної партійної системи у Франції та політичне протистояння на початку ХХІ століття. *Суспільно-політ ичні процеси*. 2020. № 2 (16). С. 219-275.
32. Кола Д. Политическая социология. М.: Весь мир; ИНФРА-М, 2001. 406 с.
33. Malraux A. Discours prononcé à l'Institut Charles-de-Gaulle le 23 novembre 1975 pour le cinquième anniversaire de la mort du général de Gaulle. URL: https://www.assemblee-nationale.fr/histoire/Andre-Malraux/discours_politique_culture/mort_de_gaulle.asp?fbclid=IwAR1kKddIv9Np3uTctF6NoPrOf_eaeCxx9gxzKp-Qdx6YJ9xj23c8TAiBZa4

34. Discours de Bayeux, 16 juin 1946. Présidant les fêtes organisées par la municipalité de Bayeux en commémoration de la libération de la cité et de sa visite en 1944, le général de Gaulle prononce un discours dans lequel il présente ses vues en matière constitutionnelle. URL: <https://www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/03/Discours-de-Bayeux-16-juin-1946.pdf>
35. Agulhon M. Marianne au combat. L'imagerie et la symbolique républicaines de 1789 à 1880. Paris: Flammarion, 1979. 251 p.
36. Хаттон П. История как искусство памяти. СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2004. 424 с.
37. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.
38. Шморгун О. Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2016. № 2. С. 30-49.
39. Ренан Е. Що таке нація? URL: <https://zbruc.eu/node/59455>
40. Пеги Ш. Наша юность. Мистерия о милосердии Ж. д'Арк. М.: Наука, 2001. 406 с.
41. De Saint-Exupéri A. Oeuvre. Moscou: Editions du progres, 1972. 413 p.
42. Голль Ш. де. Мемуары надежд. М.: Прогресс, 2000. 340 с.
43. Ландау А. Де Голль. М.: Энциклопедия-ру, 2016. 560 с.
44. Гонсалес-Мата Л. Невидимые властители: Записки агента. М.: Прогресс. 1983. 224 с.
45. У Франції облили фарбою бюст де Голля. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4241084-u-frantsii-oblyly-farbou-buist-de-hollia>
46. Франция. В поисках новых путей. М.: Издательство «Весь мир», 2007. 624 с.
47. Touraine A. Critique of Modernity. Paris: Fayard, 1992. 462 p.
48. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 1. *Інформаційно-аналітична газет а «Контраст»*. URL: <https://www.kontrast.org.ua/news/2592.html>
49. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 2. *Інформаційно-аналітична газет а «Контраст»*. URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html>
50. Мальро А. Зеркало лимба: Сборник. М.: Прогресс, 1989. 544 с.

References

1. Shmorhun, O. (2011). Elitarnyy vymir demokratiyi: problema avtorytarnoho liderstva [The elitist dimension of democracy: the problem of authoritarian leadership]. *Elita: vytoky, sutnist', perspektyva* [Elite: origins, essence, perspective]. Kyiv: T-vo "Znannya" Ukrayiny, pp. 343-414. [In Ukrainian].
2. Shmorhun, O. (2016). Typolohichni kharakterystyky modernizatsiynoyi modeli vlady [Typological characteristics of the modernization model of power]. *Modernizatsiya i bezpeka rozvytku v umovakh hlobalizatsiyi. Zbirnyk naukovykh prats'* [Modernization and security of development in the context of globalization. Collection of scientific works]. Kyiv: DU "Instytut vsesvitn'oyi istoriyi NAN Ukrayiny", pp. 167-179. [In Ukrainian].
3. Goll', Sh. de. (2006). *Na ostriye shpagi* [On the edge of the sword]. Moskva: Izdatel'stvo "Yevropa". [In Russian].
4. Vernan, ZH.-P. (1988). *Proiskhozhdeniye drevnegrecheskoy mysli* [The origin of ancient Greek thought]. Moskva: Progress. [In Russian].
5. Shmitt, K. (2010). *Gosudarstvo i politicheskaya forma* [State and political form]. Moskva: Izd. dom GU-VSHE. [In Russian].
6. Shmitt, K. (2008). *Nomos Zemli v prave narodov jus publicum europaeum* [Nomos of the Earth in the law of peoples jus publicum europaeum]. SPb.: Vladimir dal'. [In Russian].
7. Mestr, ZH.-M. de. (1997). *Rassuzhdeniya o Frantsii* [Reasoning about France]. Moskva: "Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya" (ROSSPEN). [In Russian].

8. Bergson, A. (1994). *Dva istochnika morali i religii* [Two sources of morality and religion]. Moskva: Kanon. [In Russian].
9. Shmorhun, O. (2008). Innovatsiyna stratehiya pobudovy politychnoyi vlady v Ukrayini [Innovative strategy for building political power in Ukraine]. *Fenomen innovatsiyi: osvita, suspil'stvo, kul'tura* [The phenomenon of innovation: education, society, culture]. Kyiv: Pedahohichna dumka, pp. 305-417. [In Ukrainian].
10. *Istoryzm Zhyulya Mishle* [Historicism of Jules Michelet]. [Online]. Available from: http://roii.ru/publications/dialogue/article/72_4/gordon_a.v./historicism-of-jules-michelet [In Ukrainian].
11. Khakimov, G. "*Vremya bol'shoy dlitel'nosti*" F. Brodelya kak metodologicheskii printsip sotsial'no-gumanitarnogo poznaniya ["Time of great duration" F. Braudel as a methodological principle of social and humanitarian knowledge.]. [Online]. Available from: http://vphil.ru/index.php?option=com_task=&id=&Itemid=52 [In Russian].
12. Blok, M. (1986). *Apologiya istorii, ili remeslo istorika* [Apology of history, or the craft of a historian]. Moskva: Nauka. [In Russian].
13. Zhores, Zh. *Idealizm v istorii* [Idealism in history]. [Online]. Available from: <https://www.sensusnovus.ru/idea/2013/01/26/15604.html> [In Russian].
14. Lefebvre, G. (1978). *Réflexions sur l'histoire*. Paris: François Maspero. [In French].
15. Blok, M. *Feodal'ne suspil'stvo. Knyha druha* [Feudal society. Book two]. [Online]. Available from: <http://litopys.org.ua/bloch/blo08.htm> [In Ukrainian].
16. Boden, Zh. (2000). *Metod logkogo poznaniya istorii* [Method of easy cognition of history]. Moskva: Nauka. [In Russian].
17. Bodin, J. (1583). *Les six livres de la République*. Paris. [Online]. Available from: http://classiques.uqac.ca/classiques/bodin_jean/six_livres_republique/bodin_six_livres_republique.pdf [In French].
18. Shmorhun, O. *Dosyahnennyya natsional'noyi yednosti: frantsuz'ka model'* [Achieving national unity: the French model]. [Online]. Available from: <http://hvylyya.net/analytics/history/dosyagnennyya-natsionalnoyi-yednosti-frantsuzka-model.html> [In Ukrainian].
19. *Obychai i traditsii Frantsii*. [Customs and traditions of France]. [Online]. Available from: <https://guide.travel.ru/france/people/traditions/> [In Russian].
20. Zhiskar, d'Esten V. (1990). *Vlast' i zhizn'* [Power and life]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya. [In Russian].
21. Mestr, Zh. de. (2007). *Sochineniya. Chetyre neizdannyye glavy o Rossii. Pis'ma russkomu dvoryaninu ob ispanskoj inkvizitsii* [Compositions. Four unpublished chapters on Russia. Letters to a Russian nobleman about the Spanish Inquisition]. SPb.: "Vladimir Dal". [In Russian].
22. Furet, F. (1978). *Penser la Révolution française*. Paris: Gallimard. [In French].
23. Kurlanski, M. (2008). *1968. God, potryas mir* [1968. Year, shook the world]. Moskva: AST: AST MOSKVA; Vladimir: VKT. [In Russian].
24. (2010). *Vynaydennyya tradytsiyi* [Invention of tradition]. Kyiv: Nika-Tsentr. [In Ukrainian].
25. Delpard, R. (2008). *La Fabuleuse Histoire du drapeau français*. Saint-Paul: éd. L. Souny. [In French].
26. Dansette, A. (1976). *Le Second Empire. Naissance de la France moderne*. Paris: Hachette. [In French].
27. Desternes, S. Chandey, H. (1961). *Napoléon III, homme du XX siècle*. Paris: Hachette. [In French].
28. Smirnov, A. (2003). *Imperiya Napoleona III* [The Empire of Napoleon III]. Moskva: Eksmo. [In Russian].
29. Cherkasov, P. (2012). Napoleon III – imperator frantsuzov [Napoleon III – Emperor of the French]. *Novaya i noveyshaya istoriya* [Modern and Contemporary history], 3, pp. 197-216. [In Russian].

30. Housset, G. La part de l'idéologie dans les campagnes de la Révolution et de l'Empire ou qu'est-ce qui pousse les soldats à aller au combat ? *Revue militaire générale*, 56, pp. 1-8. [Online]. Available from: https://www.penseemiliterre.fr/la-part-de-l-ideologie-dans-les-campagnes-de-la-revolution-et-de-l-empire-ou-qu-est-ce-qui-pousse-le-soldat-a-aller-au-combat-_114471_1013077.html [In French].
31. Shmorhun, O. (2020). Krakh tradytsiynoyi partiynoyi systemy u Frantsiyi ta politychne protystoyannya na pochatku XXI stolittya [The collapse of the traditional party system in France and the political confrontation at the beginning of the XXI century]. *Suspil'no-politychni protsesy* [Socio-political processes], 2, (16), pp. 219-275. [In Ukrainian].
32. Kola, D. (2001). *Politicheskaya sotsiologiya* [Political Sociology]. Moskva: Ves' mir; INFRA-M. [In Russian].
33. Malraux, A. *Discours prononcé à l'Institut Charles-de-Gaulle le 23 novembre 1975 pour le cinquième anniversaire de la mort du général de Gaulle*. [Online]. Available from: https://www.assemblee-nationale.fr/histoire/Andre-Malraux/discours_politique_culture/mort_de_gaulle.asp?fbclid=IwAR1kKddIv9Np3uTctF6NoPrOf_eaeCxx9gxzKp-Qdx6YJ9xj23c8TAiBZa4 [In French].
34. Discours de Bayeux, 16 juin 1946. Président les fêtes organisées par la municipalité de Bayeux en commémoration de la libération de la cité et de sa visite en 1944, le général de Gaulle prononce un discours dans lequel il présente ses vues en matière constitutionnelle. [Online]. Available from: <https://www.charles-de-gaulle.org/wp-content/uploads/2017/03/Discours-de-Bayeux-16-juin-1946.pdf> [In French].
35. Agulhon, M. (1979). *Marianne au combat. L'imagerie et la symbolique républicaines de 1789 à 1880*. Paris: Flammarion. [In French].
36. Khatton, P. (2004). *Istoriya kak iskusstvo pamyati* [History as the art of memory]. SPb.: Izdatel'stvo Vladimir Dal'. [In Russian].
37. Nora, P. (2014). *Teperishnye, natsiya, pam'yat'* [Present, nation, memory]. Kyiv: TOV "Vydavnytstvo "Klio". [In Ukrainian].
38. Shmorhun, O. (2016). Moderni etnonatsional'ni protsesy: potentsial antykryzovoho rozvytku Ukrayiny [Modern ethno-national processes: the potential of anti-crisis development of Ukraine]. *Problemy vsesvitn'oyi istoriyi: naukovyy zhurnal* [Problems of world history: a scientific journal], 2, pp. 30-49. [In Ukrainian].
39. Renan, E. *Shcho take natsiya?* [What is a nation?]. [Online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/59455> [In Ukrainian].
40. Pegi, Sh. (2001). *Nasha yunost'. Misteriya o miloserdiu Zh. d'Ark* [Our youth. The Mystery of Mercy J. D'Arc]. Moskva: Nauka. [In Russian].
41. De Saint-Exupéri, A. (1972). *Oeuvre*. Moscou: Editions du progres. [In French].
42. Goll', Sh. de. (2000). *Memuary nadezhd* [Memoirs of Hopes]. Moskva: Progress. [In Russian].
43. Landau, A. (2016). *De Goll'* [De Gaulle]. Moskva: Entsiklopediya-ru. [In Russian].
44. Gonsales-Mata, L. (1983). *Nevidimyye vlastiteli: Zapiski agenta* [Invisible rulers: Notes of an agent]. Moskva: Progress. [In Russian].
45. *U Frantsiyi oblyly farboyu byust de Hollya* [In France, painted a bust of de Gaulle]. [Online]. Available from: <https://ua.korrespondent.net/world/4241084-u-frantsii-oblyly-farbou-buist-de-hollia> [In Ukrainian].
46. (2007). *Frantsiya. V poiskakh novykh putey* [France. Looking for new ways]. Moskva: Izdatel'stvo "Ves' mir". [In Russian].
47. Touraine, A. (1992). *Critique of Modernity*. Paris: Fayard. [In French].
48. Shmorhun, O. Demografichna katastrofa yak chynnyk hlobal'noyi voyennoyi zahrozy. Chastyna I [Demographic catastrophe as a factor in the global military threat. Part I]. *Informatsiyno-analitychna hazeta "Kontrast"* [Information and analytical newspaper "Contrast"]. [Online]. Available from: <https://www.kontrast.org.ua/news/2592.html> [In Ukrainian].

49. Shmorhun, O. Demografichna katastrofa yak chynnyk hlobal'noyi voyennoyi zahrozy. Chastyna 1 [Demographic catastrophe as a factor in the global military threat. Part 2]. *Informatsiyno-analitychna hazeta "Kontrast"* [Information and analytical newspaper "Contrast"]. [Online]. Available from: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html> [In Ukrainian].
50. Mal'ro, A. (1989). *Zerkalo limba: Sbornik* [Limb mirror: Collection]. Moskva: Progress. [In Russian].

Шморгун А.А. Историческая память в процессе формирования и воспроизводства современной национальной идентичности: французский опыт (Часть 2).

Статья посвящена исследованию роли исторической традиции и национальной памяти в формировании современных типов этнонациональной идентичности и механизмов консолидации граждан на этапе становления французского государства современного типа. В этой связи проанализированы различные версии французской истории у представителей исторических и историографических школ, взаимно конкурирующих в наше время за статус творцов общепризнанного толкования важных исторических событий.

Установлено, что последовательная патристическая мотивация, благодаря которой обеспечивают формирование и реализация инновационного потенциала народа и социальная активность ориентированного на преодоление любых кризисных вызовов креативного ядра нации, возникает только путем максимального содержания национального синтеза существующих традиций французской истории. В частности эффективность политической памяти обеспечивается благодаря тому, что позитивно воздействующие на динамику национально-патристических мотиваций и чувств символы, традиции и исторические знаки неминусом (и часто вполне сознательно) наполняются качественно новыми смыслами и ценностями, на основе которых формируются уже современные представления об ответственном исполнении своего национального долга, самоотверженности и даже жертвенности в служении высшим идеалам Родины.

Доказана полная несостоятельность неолиберальной и леворадикальной критической теории и практики голлизма, консервативные элементы которого, в частности апеллирование к героическому прошлому, совершенно не тождественны как проявлениям средневековой архаики, так и чуть ли не неонацистским политическим пристрастиям. Напротив, типологическая близость бонапартизма и голлизма обусловлена как раз их способностью к эффективному противостоянию одинаково разрушительным для национального государства реакционной и революционной версиям экстремизма.

Далее раскрыта исключительная актуальность использования исторической памяти с целью формирования собственной традиционалистской и авторитарной харизмы (в их взаимосвязи) создателем и первым президентом Пятой республики Ш. де Голлем в процессе его противостояния антинациональным провокациям ультраправого и ультралевых типов.

Ключевые слова: историческая память в Франции, патристическая мотивация, голлизм как авторитаризм, опасность этнофундаментализма.

Shmorhun O. Historical Memory in the Process of Formation and Reproduction of Modern National Identity: the French Experience (Part 2).

The article is devoted to the study of the role of historical tradition and national memory in the formation of modern types of ethno-national identity and mechanisms of consolidation of citizens at the stage of formation of the French state of the modern type. In this regard, various versions of French history were analyzed by representatives of historical and historiographical schools, which still compete with each other for the status of creators of a generally accepted interpretation of important historical events.

It was found that consistently patriotic motivation, which ensures the formation and realization of the innovative potential of the people and social activity of this creative core of the nation, aimed at overcoming any crisis challenges, is formed only on the basis of maximum meaningful synthesis of

existing interpretations of French history. In particular, the effectiveness of memory policy is ensured by the fact that symbols, traditions and historical monuments that positively influence the dynamics of national-patriotic motivations and feelings are inevitably (and often, quite consciously) filled with qualitatively new meanings and values.

The complete failure of neoliberal and left-wing radical critiques of Holism's theory and practice has been proved, the conservative elements of which, in particular the appeal to the heroic past, are not at all identical with medieval archaism and almost neo-Nazi political preferences. On the contrary, the typological similarity of Bonapartism and Hollism is due precisely to their ability to effectively oppose reactionary and revolutionary extremism, which is equally destructive to the nation-state.

In this regard, the exceptional relevance of the use of historical memory to form their own traditionalist and authoritarian charisma (in their relationship) by the creator and first president of the Fifth Republic Charles de Gaulle in the process of his opposition to anti-national provocations of far-right and far-left.

Keywords: *historical memory of France, patriotic motivation, holism Gaullism as an authoritarianism, danger of the ethno fundamentalism.*